

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Studeproduktion i Salling

Indholdsfortegnelse

Indhold	1
Indledning	2
Antallet af stude i Danmark	3
Kvægpesten	4
Antallet af stude	7
Antallet af kreaturer	12
Køer på herregårdene i 1900-tallet	15
Eksport af stude	17
Priser på stude	21
Kvaliteten af stude	26
Fodring af stude	27
Studeveje	34
Studehandlere	40
Studedrivere	47
Salling studen	48
Litteratur	49

Indledning

Salling er ”berømt” for at være højsædet for produktion af stude. Ved kommunalreformen 1970 fik en stud plads i et byvåben i Salling – nemlig Spøttrup kommune, der 2009 indgik i Skive Kommune.

Med tilladelse af nuværende Skive Kommune

Borgen referer til borgen Spøttrup, mens studen henviser til en af de få kendte studehandler i Salling – Nis Nissen, studekongen af Salling.

Jeg har ikke kunnet finde nogen forfatter, der er gået i dybden med historien bag ved studeproduktionen i Salling. Selvfølgelig har jeg fundet noget, men der er kun sporadisk omtalt Salling.

[Knud Enemark](#) har i sin doktorafhandling fra 2003 reel kun omtalt studevejene til og fra Salling. Afhandlingen omfatter perioden 1450-1550. Han har dog i året 1519 omtalt en Jep Rus fra Skive, der har solgt 18 stude og som er omtalt i Gottorp og Ribe regnskaber. For året 1540 har han nævnt 10 studehandlere under Viborg, hvoraf en eller flere jo nok har handlet i Salling

[Nicolay Jonge](#) har i 1777 udfærdiget et 8-9 siders notat om samtlige Herredgårde i Skivehus Amt/Sallingland/Salling. Dette notat er rigt på oplysninger om de enkelte Herredgårde – f.eks. om antallet af heste, køer, stude, får og oplysninger om høavl og landgilde m.m.

[Kristen Klastrup](#) har i Skivebogen 1931 meget nøje behandlet konsekvensen af kvægpesten i Salling 1747-1749 og efterfølgende har han foretaget en beregning af antallet af heste, kvæg og får for omkring 1750. Han har også givet et bud på antallet af stude.

[Johannes Møllgaard](#) har i ”Bønder og handel i Salling 1680-1780” nævnt nogle få, der kan have handlet med stude.

[Asbjørn Romvig Thomsen](#) har i sin Ph.d.-afhandling, der omfatter perioden 1750-1850, omtalt én studehandler fra Salling – Niels Jensen Aagaard

[Esben Graugaard](#) har i sin doktorafhandling, der omfatter perioden o. 1788-1914, omtalt mange studehandler/kreaturkommisærer og hvoraf en del stammer fra Salling.

Ud fra oplysningerne fra disse forfattere og andet litteratur kan der ved at fokusere på Herregårdene alligevel tegnes et billede af studehandlen i Salling

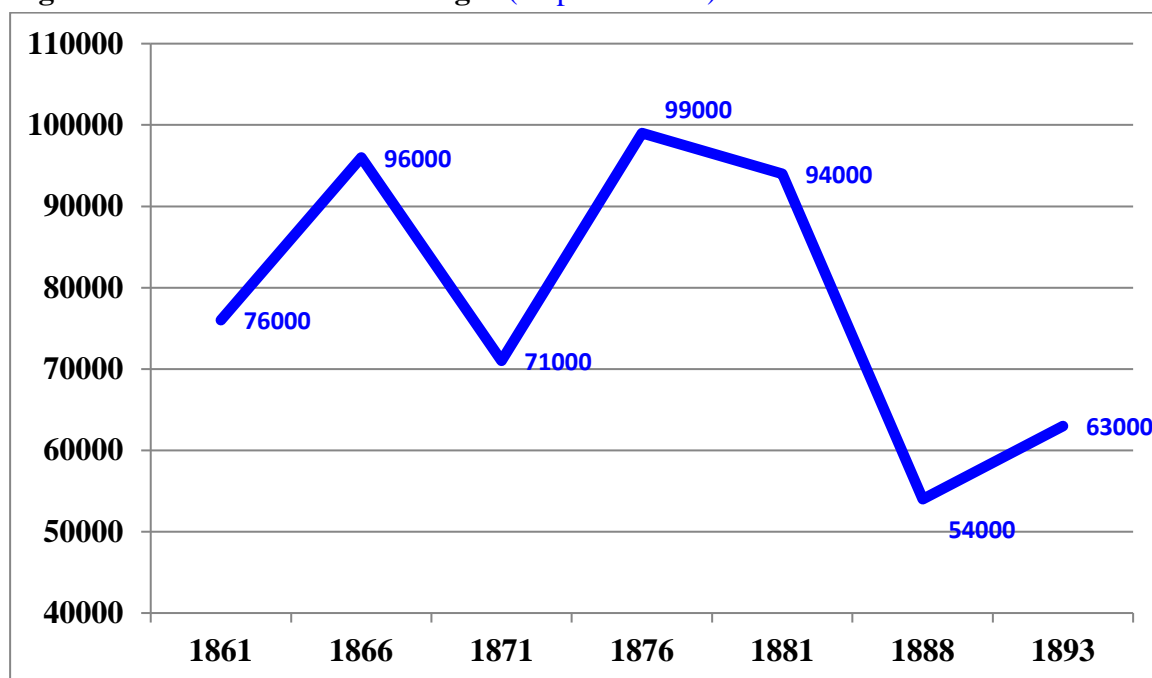
Revideret – december 2021

Ivar Kristoffersen
Drosselvel 4, Skjern

Antallet af stude i Danmark

Hvornår produktionen af stude er startet i Danmark må stå hen i det uvisse, idet der ikke er sikre oplysninger herom. I Dansk Landbrugs Vort Landbrug 1943 nævner Niels Siggård, at der 1220 blev solgt danske stude på kvægtorvet i Amsterdam og fra 1389 blev der givet danskerne privilegium på det ugentlige marked for danske stude i Hoorn i Holland. Danske stude nævnes også i Valdemar Sejrs jordebog fra 1231. Forskellige kilder angiver tidligere tidspunkter, mens dette afvises af andre.

Figur 1: Stude ved kreaturtællinger (Jesper Madsen)

Der ses en del udsving over de 32 år. Der opnås maximum i 1876 med næsten 100.000 stude, mens minimum er 1888 med 54.000 stk. og så med en lille fremgang til 1893. I Figur 2 har jeg kombineret oplysninger fra 39 fæstebreve fra Junget, Thise og Thorum sogne, en kvægtælling fra 1774 og fra 1903 kreaturtællinger ifølge Statistisk årbog/Danmarks statistik.

Thy360.dk

Figur 2: Antallet af stude fra omkring 1770 og indtil 2010 (Danmarks statistik)

	1000 stk over 1 år			Procent	
	Stude	Tyre	Stude+Tyre	Stude	Stude+Tyre
1774	79			19.1	
39 skifter ¹⁾				36.1	
1881			113		8.1
1903	38	46	84	3.2	7.2
1909	58	73	131	4.1	9.3
1920	85	73	158	6.6	12.4
1930	60	?		2.0	
1940	77	64	141	2.3	4.3
1950	38	36	74	1.2	2.4
1960	55	36	91	1.6	2.7
1970	29	18	47	4.1	9.3
1980			82		2.7
1990			71		3.1
2000			61		3.5
2010			50		3.2

¹⁾ Omfatter skifter i perioden 1769-1812.

Gennem årene har Danmarks statistik ikke helt anvendt den samme metode, hvorfor jeg har kombineret det med antallet af tyre/ungtyre. Tællingerne for tyre og stude er for dyr over 1 år, hvorimod der ikke kan skelnes for kalve under 1 år om det er tyrekalve eller stude. For skifterne gælder, at 36.1% af kvæget er stude, hvilket er væsentligt over kvægtællingen fra 1774, men man skal her være opmærksom på, at antallet af stude i Salling er væsentlig over gennemsnittet – se senere. Der er en del udsving over årene. I 1920 var 12.4% af kvæget stude og tyrekalve over 1 år, mens det i 2010 er 3.2%. For årene 1903-1970 er godt halvdelen af stude. Hvis dette er gældende efter 1970 skulle der 2010 i Danmark være omkring 26.000 stude over 1 år.

Kvægpesten 1747-1749

Selvom kvægpesten ikke har nogen direkte tilknytning til studeproduktionen, har jeg valgt at belyse tabet ved kvægpesten, idet det giver et fingerpeg om antallet af kvæg i Salling omkring 1750-1800. [Kristen Klastrup](#) har meget detaljeret foretaget en analyse herom. Denne analyse har jeg valgt yderligere at bearbejde. Herved kan belyses tabet i 14 sogne i Salling, hvilket fremgår af figur 3.

Figur 3: Fæsterbøndernes hartkorn, tab og evt. besætningsstørrelse

Sogn	Fæster			Mistet kvæg pr. fæster	Kvæg pr. fæster ved	
	Antal	Hartkorn	Hartkorn pr. fæste		1.74 stk tdr. hartk.	2.00 stk tdr. hartk.
Junget	23	107	4.7	11.8	8.2	9.4
Selde	33	203	6.2	11.7	10.8	12.4
Thorum	32	206	6.5	11.0	11.3	13.0
Hjerk	38	219	5.8	8.4	10.1	10.8
Thise	25	141	5.6	7.4	9.7	11.2
Rybjerg	35	188	5.4	5.6	9.4	
Grinderslev	39	173	4.4	5.0	7.7	
Aasted	43	175	4.1	5.0	7.1	
Jebjerg	26	133	5.1	4.2	8.9	
Harre	22	99	4.5	4.0	7.8	
Krejbjerg	36	217	6.0	3.3	10.4	
Tøndering	22	83	3.8	2.8	6.6	
Oddense	50	237	4.7	2.7	8.2	
Lyby	59	199	3.4	1.3	5.9	
Fur	<u>63</u>	<u>155</u>	<u>2.5</u>	<u>0.3</u>	<u>4.4</u>	
Sum/gns.	546	2535	4.6	5.0	8.0	

Der er valgt at opstille sognene efter tab af kreaturer et pr. fæste. Ud fra flere kilder er det muligt, at "rense" Klastrup's beregninger for herregårde, præster, annexgaarde og selvejere m.fl. således at det, der bliver tilbage, er oplysninger om fæstebønderne.

Fæstebønderne i Selde og Thorum har det højeste hartkorn pr. bedrift, mens fæstebønderne i Tøndering og Lyby har godt det halve antal hartkorn i forhold til Selde og Thorum. Fæstebønderne i Junget, Selde og Thorum er ramt hårdest af kvægpesten. Mens fæstebønderne i Junget, Selde og Thorum i gns. har mistet 1 1/2 kreaturer, så har fæstebønderne på Fur næsten undgået tab. Præsten mistede 25 kreaturer, så et godt spørgsmål "hvorfor" ikke flere hos bønderne

I de 2 yderste kolonner er opstillet 2 modeller for antallet af kvæg på de enkelte gårde. Min modelberegning (se senere), hvor der regnes med 1.74 stk kreaturer pr. tdr. hartkorn og Klastrup's model, hvor han regner med 2 stk. kreaturer pr. tdr. hartkorn. Uanset model er det sognene Junget, Selde og Thorum, der er ramt hårdest. For Junget sogn gælder, at ingen af modellerne angiver flere kreaturer end det, der er døde. Der må konkluderes, at alt kvæg næsten er døde i de tre sogne. Junget kan forklares ved, at der er indkøbt kvæg i perioden, men også, at disse er faldet for kvægpesten.

I figur 4 er angivet oplysninger om præsterne i Salling

Figur 4: Præsternes hartkorn og besætningstørrelse i 1661(Carl Christiansen)

Præst i	Hartkorn	Ha	Ha/tdr hartkorn	Heste	Køer ¹⁾ Køer+stude	Får+ Lam	Svin
Selde	11.20	40.3	3.60	8	12+12	28+24	8
Junget	9.62	40.3	4.18	6	14	12+10	3
Hjerk	9.33	36.4	3.90	4	10	7+6	6
Lem	8.48	45.8	5.40	1	2	-	-
Rødding	8.35	51.3	6.14	6	10+5	22+16	6
Brøndum	8.28	30.9	3.73	6	18	18+16	6
Jebjerg	7.29	22.6	3.10	6	14	10+8	4
Roslev	6.44	28.1	4.37	4	9+2	10+8	4
Håsum	6.22	14.9	2.39	4	11+3	10+5	3
Durup	5.95	30.3	5.10	4	8	8+0	4
Balling	5.78	22.1	3.81	5	17	16+11	10
Grinderslev	5.36	23.2	4.32	4	6	10+6	3
Fur	5.00	19.3	3.86	6	16	6+4	8
Oddense	4.63	22.6	4.88	8	12	10+10	10
Hem	4.31	16.5	3.84	5	5	10+10	4
Lihme	3.76	13.8	3.67	6	12	10+8	2
Grætrup	3.44	15.4	4.49	4	6	8+12	4
Nautrup	<u>3.35</u>	<u>22.6</u>	<u>6.75</u>	<u>4</u>	<u>9</u>	<u>16+10</u>	<u>4</u>
I alt – 18 stk	116.79	496.4		91	213	211+159	89
Pr. Præst	6.5	27.5		5	12	12+9	5
Pr tdr. hartk.			4.25	0.8	1.8	1.8+1.4	0.8

1)

I 1661 skulle Herredgårde, bønder og præster betale en skat med betegnelsen konsumtion og græspenge. Der skulle kun betales for kreaturer, der var over 1 år. Min vurdering er, at der som gennemsnit vil være 20-25% kalve (kvier og tyrekalve) under et år. Dette betyder, at det samlede antal af kreaturer vil være omkring 260 stk. eller 14-15 stk. pr. præstegård eller 2.23 stk. pr. tdr. hartkorn

Både med hensyn til hartkorn og areal er der stor forskel mellem de 18 præster, men også med hensyn til jordens kvalitet. Jorden i Haasum er utrolig god, mens jorden i Nautrup er betydelig ringere.

Fire præstegårde angiver antallet af stude. De har 0.68 stud pr. tdr. hartkorn. Hvis vi anvender dette tal lidt forsigtigt, vil præsterne i 1661 have haft omkring 80 stude til sammen. Mellem 1661 og 1745 sker der en hel del hos nogle af præsterne, idet der dør, flere kreaturer ved kvægpesten, end det antal, der var i 1661 henholdsvis 1687 – se figur 5.

Håsum

Roslev

Rødding

Selde

Figur 5. Præsterne hartkorn, kvæg og kvægpesten

Pastorat	Hartkorn Tdr.	Kvæg		Døde 1747-49 Kvægpest
		1661	Kopskat 1687	
Selde	11.20	24	10	11
Junget	9.62	14	4	15
Hjerk	8.35	10	7	25
Lem	8.48	2	3	14
Rødding	8.35	15	8	7
Jebjerg	7.29	14	6	7
Roslev	6.44	11	4	5
Grinderslev	5.36	6	3	21
Fur	5.00	16	2	25
Oddense	4.63	12	4	2
Hem	4.31	5	5	10
Grætrup	<u>3.44</u>	<u>6</u>	<u>3</u>	<u>13</u>
Sum	83.45	135	59	155
Pr. præst	7.0	11	5	13
Pr. tdr. hartkorn		1.44	0.71	1.86

Mellem præsten i Selde og Grætrup (præsten i Thise havde bopæl i Grætrup) er der en forskel på knap 8 tdr. hartkorn. Præsten i Selde har 24 kreaturer, mens præsten i Lem kun har 2 kreaturer så set ud fra dette, har deres økonomi nok ikke været lige godt.

Jeg er ikke klar over om man ved kopskatten 1687 skulle betale for alle kreaturer eller kun for f.eks. voksne dyr.

Antallet af stude og kreaturer Salling

For at belyse antallet af stude i Salling er man nødt til, at ty til oplysningerne om herredgårdene i Salling. Nicolay Jonge har i 1777 udarbejdet et fyldigt materiale om herredgårdene i Salling. I figur 6 er anført Herredgårdene's hartkorn og derudover også hvor meget fæsteland/bønderjord der har tilhørt de enkelte herregårde. Desuden har han oplyst om høavl, og om hvornår herregården sidst er blevet solgt og til hvilken pris.

Figur 6: Oplysninger om Herregårdene 1777 (Nicolay Jonge)

Gods	Hartkorn		Hø Læs	Salg	
	Gods	Bønderjord		Rigsdaler	år
Astrup	32.9	349.9	175	31.000	1766
Bajlumgaard	11.4	Intet	-	-	-
Bustrup	41.0	374.6	120	22.000	1763
Eskær	61.7	267.4	220	21.000	1750
Grinderslev	31.8	208.2	35	19.000	1765
Hegnet	31.4	280.2	45	16.000	1754
Hestehave	15.0	Under Spøttrup-	-	-	-
Hostrup	15.9	224.5	80	14.600	1766
Jungetgaard	38.4	308.7	210	29.000	1765
Kaas	27.4	222.8	60	12.200	1745
Keldgaard	30.4	270.4	25	-	-
Krabbesholm	30.2	270.4	-	-	-
Kærgårdsholm	42.6	359.5	750	51.000	1766
Nørgaard	29.8	221.4	-	25.000	1779
Skivehus	28.1	287.2	-	-	-
Spøttrup	45.1	245.3	-	45.000	1784
Østergaard	<u>39.4</u>	<u>223.9</u>	=	=	=
Sum	552.5	4114.4	1695	245.800	
Gennemsnit	32.5	242.0	188	24.580	

Salling omfatter 15 Herredgårde med bønderjord og 2 mindre Herregårde/gårde, der ikke har bønderjord. Indtil 1819

var Hestehauge/Hestehave/Hesthave en del af Spøttrup, hvorefter den blev selvstændig. Som gennemsnit er der 32½ tdr. hartkorn pr. herredgård/gård og de, der har bønderjord har i gennemsnit 242 tdr. hartkorn. For de Herredgårde, hvor der er oplyst om høavl er der i gennemsnit avlet 188 læs, men der er stor udsving – jvnf. at Kærgårdsholm kan avle 750 læs. I forbindelse med et hoverireglement for 1770 angives at et læs hø vejer 156 kg. Som gennemsnit er der således bjerget godt 29 tons, hvilket ville svare til 160 kg pr. dag for en vinterperiode. Kærgårdsholm har bjerget 117 tons hø svarende til knap 650 kg pr. dag, hvilket i 2013-termologi ville svare til 1½ bigballe pr. dag. Der angives at Kærgårdsholm i 1777 har 250 stude og omkring 65 køer. Ved 650 kg til rådighed er der godt 2 kg pr. stud/ko, hvilket må betragtes som et godt grundfoder i 1777.

Salget af Herregårdene ligger i perioden 1745-1779. Foretages en opdeling i 2 grupper vil der for yngste være en salgspris på godt 30.000 rigsdaler. I de første fem af 1770'erne var gennemsnitprisen for en stud 22 Rigsdaler, hvilket vil sige, at salgsprisen svarede til en værdi af 1395 stude.

I figur 7 fremgår oplysninger om kvægbestanden for årene 1661, 1662 og 1687. Der kan mellem 1661 og 1687 sket skifte i ejerforhold.

Figur 7: Salling herregårde's bestand af kvæg (Bent Schiermer Andersen).

Gods	Ejer 1661	1661¹⁾ kvæg+stude	1662¹⁾ kvæg+stude	1687 kvæg+stude
Astrup	Otto Friis	10	9	10
Bajlumgaard	Erik Blik	²⁾	6+3	7+3
Bustrup	Albert B. Bern	7	32 ³⁾	14
Eskær	Forp. Jens Olufsen	¹⁾	6+5	16
Grinderslev	Sophie Reedtz	22	16+6	5+4
Hegnet	Anne Skeel	5	4	8+11
Hesthave	Mogens Kruse	²⁾	8+2	6
Hostrup	Helle Sandberg	3	8 ²⁾	8+3
Jungetgaard	Hans Bille	49	35+45	49
Kaas	Mogens Krag	18	40	12+8
Keldgaard	Jørgen Rosenkrantz	12+29	12+10	8+14
Kærgårdsholm		¹⁾	10	29
Krabbesholm	Karen Reedtz	8+4	10	8+4
Nørsgaard		⁴⁾	⁴⁾	10
Skivehus		¹⁾	¹⁾	12
Spøttrup		¹⁾	¹⁾	3+20
Østergaard	Christian Lindenov	<u>3+2</u>	<u>7+16</u>	<u>14+26</u>
Sum		172	290	312

¹⁾ Her gælder, at det kun drejer om kreaturer over 1 år. ²⁾Der er ikke angivet antal. ³⁾ Kan også omfatte får og lam. ⁴⁾Er givetvis indbefattet tallene under Grinderslev.

Tages hensyn til kalve under 1 år vil der i 1661 have været et total antal kreaturer på omkring 210 stk. i 1661 og i 1662 omkring 355 stk.

For besætninger, hvor der er angivet kvæg+stude er der i 1661, 1662 og 1687 pr. tdr. hartkorn 0.35, 0.35 henholdsvis 0.34 stud. Anvendes disse tal er der alle år omkring 190 stude over 1 år.på herregårdene. Mellem 1750-1800 har jeg beregnet antallet af stude til 2018 stk. på herregårdene, hvilket betyder at antallet af stude er mere end 10-doblet siden 1661-1687.

Ud fra flere oplysninger er der i Figur 8 foretaget en beregning af det samlede bestand af kreaturer herregårdene

Figur 8: Besætningsstørrelse 1777 (Nicolay Jonge)

Gods	Heste+køer ¹⁾	Køer ²⁾	Køer ³⁾	Staldstude	Fødestude	Stude ⁴⁾
Astrup	24	22		100	-	
Bajlumgaard	-	-	13	-	-	40
Bustrup	76	72		106	-	
Eskær	80	73		150	30	
Grinderslev	⁴⁾	-	37	120	-	
Hegnet	24	21		-	80	
Hesthave ⁵⁾	-	-		52	-	
Hostrup	20	16		-	70	
Jungetgaard	40	34		-	200	
Kaas	32	26		-	120	
Keldgaard	60	55		80	-	
Krabbesholm	-	-		⁶⁾	-	110
Kærgårdsholm	70	65		150	100	
Nørgaard	32	30		100	-	
Skivehus	-	-		⁶⁾	-	105
Spøttrup	-	-		-	-	165
Østergaard	<u>40</u>	<u>36</u>		<u>140</u>	-	-
Sum	498	450	50	998	600	420

¹⁾ Der er kun angivet summen af køer og heste.

²⁾ Ud fra hesteantallet i 1661, 1662 og med mest hensyntagen til 1687 har jeg beregnet antallet af køer.

³⁾ På de angivne gårde med køer er der som gennemsnit 1.15 ko pr. tdr. hartkorn. Det tal er anvendt for Bajlumgaard og Grinderslev. Det bør dog bemærkes, at antallet af køer på Bustrup, Eskær, Keldgaard og Kærgårdsholm er meget højt.

⁴⁾ [Kristen Klastrup](#) har lavet en model til beregning af studeantallet på de enkelte godser. Han kom frem til 3.66 stud pr. tdr. hartkorn. Jeg har anvendt oplysningerne om antallet af stald- og fødestude og det tilsvarende hartkorn på de nævnte herredgårde og kom frem til 3.65 stud pr. tdr. hartkorn som gennemsnit – altså på samme niveau.

⁵⁾ Kun angivet, at der er staldstude.

⁶⁾ Kun angivet, at der er staldstude og ikke antallet.

Det samlede antal stude i 1777 kan hermed ansættes til, at være 2.018 stk. Spørgsmålet er herefter, om dette tal også har været gældende i 1747-1749 under kvægpesten.

Tidligere er nævnt, at Salling er ”berømt” for sine og mange stude, men hvordan ser det ud i virkeligheden. G. Begtrup har angivet herregårdenes hartkorn i Ringkøbing, Thisted og Viborg amter og Jesper Madsen har for Ringkøbing amt angivet de enkelte Herregårdes antal af stude i årene 1773-1787. Disse oplysninger er sammenholdt i figur 9.

Tabel 9: Stude i forskellige områder.

Område	Antal besætninger	Hartkorn	Stude pr. besætning	Stude pr. tdr. hartkorn
Estvadgaard m.fl. ¹⁾	5	50.8	87	1.71
Ringkøbing-Skjern kommune	7	34.5	73	2.11
Salling	13	33.7	123	3.65

1)

M. fl. omfatter Landting ved Ejsing, Vinderup, Stubbergaard og Tvis kloster som de nærmeste naboer til Salling.

Estvadgård m.fl. præges af Landting ved Ejsing med godt 100 tdr. hartkorn, men kun 135 stude som gennemsnit for årene 1773-1787. Oversigten viser at Salling har et markant større antal stude pr. tdr. hartkorn end de 2 andre områder.

Såfremt vi vender blikket mod Sjælland, så har [Bent Schiermer Andersen](#) refereret, at i perioden 1760-1799 er der analyseret 127 skifter under godserne Næsbyholm og Bavelse, der viste 0.4 stud pr. ejendom – altså en meget markant forskel i forhold til Salling, hvor 39 skifter viste 4 stude pr. ejendom.

For efteråret 1782 er der for 14 godser i Salling angivet følgende, idet Astrup ikke har staldstude, men nævnes med 10 fødestude. :

* 212 stude solgt direkte fra græsset	15 stk. pr. gods
* 1048 stude er staldet	75 stk. pr. gods
* 162 fødestude	<u>12 stk. pr. gods</u>
* 1272 stude i alt	102 stude pr. gods

På landsplan er der staldet 21.189 stude på 652 godser eller 32 stude pr. gods. For hele Danmark er summen af stude, der er solgt fra græsset, staldstude og fødestude i alt 38.412 stk. eller 59 pr. gods. Studene i Salling udgør knap 4% af studene i hele Danmark. Staldstudene i Jylland udgør knap 82% af det samlede antal i Danmark. Schiermer angiver at på Eskær og Astrup er der malkekøer. For 1782 angiver han at Østergaard og Spøttrup har 100 staldstude, Bustrup 124 og Kærgårdsholm 150 stk.

Tretten prospekter malede Jesper Kierkegaard (født 1781) med motiver fra Ringkøbing omkring 1800. På et af billederne optræder denne gråmelerede og utvivlsomt autentiske jyske stud, der i 1700-tallet eksporteredes i tusindvis via havnen i Ringkøbing til Amsterdam. Bag stod blandt andre købmand Peder Tang, som fra 1792 var enejer af Nørre Vosborg gods. Original i Ringkøbing Museum. Foto: Jørgen Borg.

Kilde: FRAM 2005

I følgende oversigt er angivet fordelingen af stude på 14 godser i Salling.

Antal staldstude	Antal godser
0	1
1 - 24	0
25 - 49	2
50 - 74	4
75 - 99	3
100-124	3
125-149	0
150-199	1

Antallet af kreaturer

Kristen Klastrup angiver, at der i Skivehus amt/Sallingland/Salling er der ifølge 1688-matriklen 5.787 tdr. hartkorn efter at husenes hartkorn er fratrukket. I figur 10 er ud fra oplysningerne i figur 6 angivet fordelingen af hartkorn mellem Herregårde og fæstebønder og derefter en rest på 1.120 tdr. hartkorn, der dækker fæstere under andre ”godsejere” – samt præstegårde, annexgårde, degne og selvejere.

Figur 10: Fordelingen af hartkorn i Salling

	Bemærkninger	Hartkorn	
Skivehus Amt/Sallingland	1	5787	
Herre-/Hovedgårde	2		553
Fæsterbønder	2		4114
Rest		—	<u>1120</u>
Sum		5787	5787

Bemærkninger: [Kristen Klastrup](#). [2. Nicolay Jonge](#).

Kristen Klastrup angiver, at han har kendskab til 51 fæstebreve fra hele Salling, hvor der er angivet kreaturer i fæstebrevene. Fra skiftebrevene under Jungetgaard og Eskær, men primært fra Jungetgård har jeg fundet 39 skifter med angivelser af kreaturer og herunder også af stude. Det må erkendes at disse skifter er efter 1760, hvor skiftebrevene blev obligatorisk for godsejerne. Som gennemsnit fås i de 90 fæstebreve og skifter godt pr. tdr. hartkorn pr. ejendom, knap 9 kreaturer og 1.74 kreaturer pr. tdr. hartkorn.

Figur11: Beregning af kreaturer pr. tdr. hartkorn i Salling.

	Bemærkninger	Antal	Hartkorn	Kvæg	Gns. pr. tdr. hartkorn
Fæstebreve	3	51	219	360	1.64
Skifter	4	<u>39</u>	<u>243</u>	<u>443</u>	<u>1.82</u>
Sum		90	462	803	
Gennemsnit			5.1	8.9	1.74

Bemærkninger: [3. Kristen Klastrup](#). [4. Skiftebreve ved Ivar Kristoffersen](#)

Oplysningerne i figur 10 og figur 11 er videre bearbejdet i figur 12. Derudover er på grundlag af fundne oplysninger om døde i forbindelse med kvægpesten 1747-1749 beregnet antal kreaturer for præstegårde, annexgårde og selvejere m.fl. med skyldig hensyntagen til antallet af døde i de enkelte sogne, hvor f.eks. at der i Junget og Selde sogne er døde mellem 90 og 100% af dyrene – nok nærmere mellem 95 og 100%.

Figur 12: Antallet af kreaturer på herregårde og hos bønder m.fl.

	Hartkorn	Kvæg	Pr. tdr. Hartkorn
Herre-/hovedgårde: Køer	553	500	0.90
- Stude	<u>553</u>	<u>2018</u>	<u>3.65</u>
Sum/gennemsnit	553	2518	4.55
Fæstebønder	4114	7158	1,74
Viborg skole og Aalborg hospital ¹⁾	27	69	2.56
Præstegårde og annexgårde = 18 ²⁾	106	260	2.45
7 selvejere ³⁾	58	100	1.72
Rest hartkorn	<u>929</u>	<u>1616</u>	<u>1,74</u>
Sum og gennemsnit	5787	11.721	2.03
Kristen Klastrup's opgørelser		11.570	2.00

1)

Viborg Skole/Latinskolen/Katedralskolen havde 2 ejendomme i Lillethorum – Lillethorumvej 27 og Lillethorumvej 4. Ålborg hospital havde en ejendom i Møgelthorum.

2)

Klastrup angiver tabet for 12 præster til 155 stykker kreaturer. De tilsvarende præster dyrkede godt 83 tdr. hartkorn tdr. hartkorn, hvilket betyder, at de har tabt 1.86 stk kreaturer pr. tdr. hartkorn. På 4 annexgårde er tabet angivet til 41 og her var godt 22 tdr. hartkorn i alt, hvilket giver et tab på 1.84 stk. pr. tdr. hartkorn. Ud fra Præste- og Annexgårdene's placering har jeg vurderet, at der har været i alt 260 stk. kreaturer

Man må også konstatere, at præsterne ikke er gået ram forbi

Præstegårdene i Salling har i gennemsnit 6.95 tdr. hartkorn tdr. hartkorn, hvilket betyder, at de skulle have haft 17 stk. kreatur pr. præstegård. Annexgårdene have 5.58 tdr. hartkorn i gennemsnit, hvilket svarer til 14 stk. pr. annexgård.

3)

Tilsvarende er der relevante oplysninger for 7 selvejere i Møgelthorum, Hinnerup, Lillethorum, Øster Møjbæk og Bailumgård i Harre sogn.

Mine beregninger svarer til 2.03 stk kreaturer pr. tdr. hartkorn i Salling, mens Kristen Klastrup har konkluderet 2.00 stk. kreaturer pr. tdr. hartkorn. Kristen Klastrup refererer til magister J.C. Hansen, der i Skivebogen 1927 har skrevet om Jebjerg vedtægt og viide – altså love for bønderne i Jebjerg sogn.

Item Efter Lovens 3de bogs 13 Cap: 28 og 29 og 30 Art. Skal enhver Have fæ høfder paa marche, Eftesom hand haver Ejendom til, og Jndtet meere. Paa Hver Tønde skylde (= *hartkorn*) Skal holdes end Tvende Nødt (*kreatur*) og Een Bæst (= *hest*). Dog hvem som mangeler et bæst, maae der imod have et nød, saa hand af fæ høfder og Bæster Tillige maae have Have Trende paa hver Tde Hartk. Og ej meere.

J.C. Hansen har i Mehlsslægtens historie angivet Ø. Dølby Vide af 1763.

Efter den maa paa hver td. Htk. Ikke holdes mere end 1 bæst og 3 fæhøveder.

Der er ikke helt overensstemmelse mellem ”lovene” i Jebjerg og Øster Dølby. Jebjerg må have 3 heste og kreaturer, mens Øster Dølby må have én mere.

På efterfølgende kort er angivet placeringen af de enkelte herredgårde.

Skive kommune

Det hvide område omfatter Nørre herred, det lysegrå er Harre Herred, det grønne område er Rødding herred, mens det lysegule er dele af Hindborg herred. Sognene Rønbjerg, Estvad, Fly, Kobberup, Dommerby, Lund, Højslev, Lundø og Feldingbjerg indgår ikke i Hindborg Herred. De nævnte herreder svarer til Skivehus amt/Sallingland/Salling.

Jeg har valgt af belyse antallet af stude ved 2 beregninger – dels ved oplysninger om stude pr. tønner hartkorn og dels ved antallet af kvæg+stude på herregårdene og hos bønderne m.fl.

Område	Hartkorn	Stude pr. hartkorn	Stude
Herregårde	553	3.65	2018
Bønderjord, præsten m.fl.	<u>5234</u>	<u>0.66¹⁾</u>	<u>3452</u>
Sum	5787		5470
	Kvæg+stude	Procent stude	
Herregårde	2518		2018
Bønderjord, præsten m.fl.	<u>9279</u>	36.1 ¹⁾	<u>3352</u>
Sum	11797		<u>5370</u>
Gennemsnit			5420

1) For de 39 skifter er der 0.66 stud pr. tdr. hartkorn

2) Da Salling har flere stude pr. tdr. hartkorn end det øvrige Danmark er anvendt fordelingen fra de 39 skiftebreve fra Salling – nemlig 36.1%.

Ifølge Kristen Klastrup mistede Kjeldgård 98 stude og da hartkornet er på 30.4b tdr. er der mistet 3.2 stud pr. tdr. hartkorn. Skivehus mistede 108 stude og her er hartkornet 28.1 tdr. og d.v.s. her er mistet 3.84 stud pr. tdr. hartkorn. Kristen Klastrup angiver, at der skulle være omkring 5.200 stude i Salling.

Der bør bemærkes, at de 2 modeller næsten giver det samme resultat.

Jeg har lavet tilsvarende beregninger for heste og får+lam. For heste er jeg kommet frem til, at der skulle være ca. 4.500 heste eller 0.78 hest pr. tdr. hartkorn, mens Kristen Klastrup med et forsigtigt skøn sætter det til 1 hest pr. tdr. hartkorn. For fårene er jeg kommet frem til omkring 10.600 får og lam, mens Kristen Klastrup er kommet frem til allerhøjest knap 13.000 får og lam.

Køer på herregårdene i 1900-tallet

Siden 1903 har der været ydelseskontrol på køerne i Salling. /Salling landboforening/Landbo-Limfjord har bevaret kontrolforeningsberetningerne siden 1929/30. Det er derfor muligt at få et overblik over antallet af køer på herredgårdene efter 1929/30 – jeg har dog valgt kun at gå frem til 1969/70. Ikke alle år har herregårdene deltaget i kontrolforeningsarbejdet.

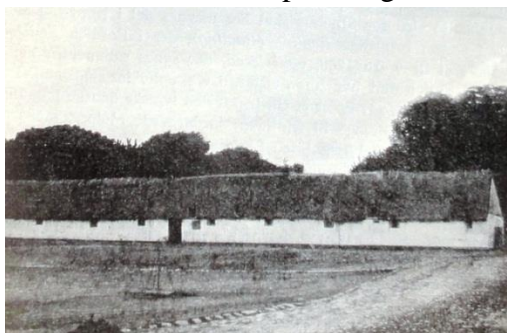
Oplysningerne fremgår af figur 13. Ved streg (-) er markeret, at besætningen ikke er under ydelseskontrol. Efter 1949/50 kan det også være et udtryk for, at der ikke længere er køer på gården. Efter 1949/50 skete der en kraftig strukturudvikling i Salling, så det gælder givetvis også for herregårdene.

På Lokalhistorisk arkiv i Thorum er for Nordsalling Mejeri A/S bevaret regnskaberne fra 1924/25 til 1969/70. For Breum Mejeri A/S er regnskaberne kun delvis bevaret. Disse mejerioplysninger kan derfor belyse koantallet for de år, hvor besætningen ikke er under ydelseskontrol. Disse oplysninger er angivet i ().

Figur 13: Antallet af køer på Herredgårdene (Landbo-Limfjord)

		1929/30	1940/41	1949/50	1959/60	1969/70
Astrup	1	(19.0)	(14.9)	(16.7)	11.5	-
Bajlumgaard		16.5	15.1	20.8	-	-
Bustrup		-	-	29.2	43.8	42.2
Eskær	2	87.1	79.6	93.0	74.9	49.9
Grinderslev	3	67.7	64.6	61.3	53.3	46.1
Hegnet		94.7	82.3	74.6	68.9	85.2
Hesthave	4	37.5	35.6	-	31.1	-
Hostrup	5	-	-	-	-	51.5
Jungetgaard	6	(3.7)	(5.5)	(7.5)	(7.3)	-
Kaas	7	-	28.0	-	-	-
Keldgaard	8	(30.5)	39.5	39.0	22.2	-
Krabbesholm	9	-	-	-	-	-
Kærgaardsholm	10	-	-	34.7	45.2	-
Nørgaard		25.0	41.5	49.5	40.8	36.4
Skivehus	9	-	-	-	-	-
Spøttrup	11	17.2	27.4	(30.0)	(30.0)	29.5
Østergaard	12	<u>120.0</u>	<u>85.3</u>	<u>85.0</u>	<u>29.3</u>	-
Sum		518.9	519.3	541.3	458.3	353.9

1. Et billede fra 1909 mere end antyder et større antal end de 11.5 køer i 1959/60. For 1949/50 er ikke fundet oplysninger. For årene 1950/51-1957/58 er meget turbulent, men som gennemsnit 5.9 køer, men med en stor spredning fra 1.3 til 12.0.

Kostald, Astrup, Grinderslev.

Chr. Axel Jensen foto 1909

2. [Knud Thøgersen](#) nævner gården Langesgård, der er anlagt 1790 af Christian Lange, der 1782-1797 ejede Eskær. I 1869 var der 100 staldstude. Ejeren var Anders F. Lundsgaard fra Estvadgaard, og han begyndte at dyrke kålrabi til fodring af studene. Omkring 1840 blev Langesgård solgt til ”private”, men er nu i 2013 igen ejet af Eskjær.
3. [Knud Thøgersen](#) nævner, at Grinderslevkloster i 1869 havde 100 malkekøer og der var ansat en mejerske – altså produktion af smør og måske også af ost.
4. I 1949/50 er besætningen på Hesthave tilsyneladende ikke ydelseskontrolleret, men der må formodes at have være 35-31 køer.

5. I 1919 er J. Lønborg én af 3 ejere, hvilket i 1923 er ændret til Jens Espersen Lønborg og Jens Hvid Lønborg (se under Christian Sahl, Brøndum). I perioden 1928-40 er der 3 ejere inden den gik på tvangsauktion i 1940. I 1940 blev Hostrup overtaget ved fogedskøde bl.a. af kreatureksportør Ivar Lundgaard, Aasumgaard ved Struer. I perioden 1941-1999 nævnes 8 forskellige ejere.
6. Den nuværende ejer [Knud Langballe Pedersen](#) og som er født i 1940 har oplyst, at de havde 10-20 køer, hvilket ikke helt stammer med den fundne mælkeleverance, der som gennemsnit kan beregnes til 6 årskøer. I 1969/70 var besætningen under afvikling. I 1979/80 havde Knud Langballe Pedersen 50-60 køer.
Fra [Knud Thøgersen](#) har vi en beretning tilbage fra 1867, hvor han tjente i et år som vogterdreng/kobanker af køerne og kalvene, når de var på græs. Jungetgård havde da 100 staldstude, 13 heste, 100 får samt 14 køer. Af staldstudene blev de 98 solgt om foråret, men 2 i løbet af sommeren blev slagtet til forbrug på gården. Gårdens korn- og store høavl samt 3 sognes kirketienende blev leveret på gården in natura.
7. Kaas har givetvis haft malkekøer i 1929/30, men om der har været køer i 1949/50 og fremefter er ikke fundet
8. Kjeldgård havde køer i 1929/30, idet der blev leveret mælk. Der var leveret godt 96.000 kg, svarende til ca. 30.5 årsko.
9. Hvornår der på Krabbesholm og på Skivehus er stoppet med kreaturer er ikke undersøgt nærmere
10. Kærgårdsholm har givetvis haft køer i 1929/30 og 1940/41.
11. Det angivne antal køer er på Ny Spøttrup. Tallene for 1949/50 og 1595/60 er oplyst af [Frede Kudsk Mikkelsen](#). I 1910 var der ca. 110 malkekøer, 150 stk. ungkvæg, 140 fedesvin og ca. 35 heste på Ny Spøttrup
12. I 1959/60 er køerne under afvikling på Østergaard.

Indtil 1949/50 har der på samtlige herregårde været omkring 300 tyrekalve, men hvor mange af disse, der har været stude må stå hen i det uvisse.

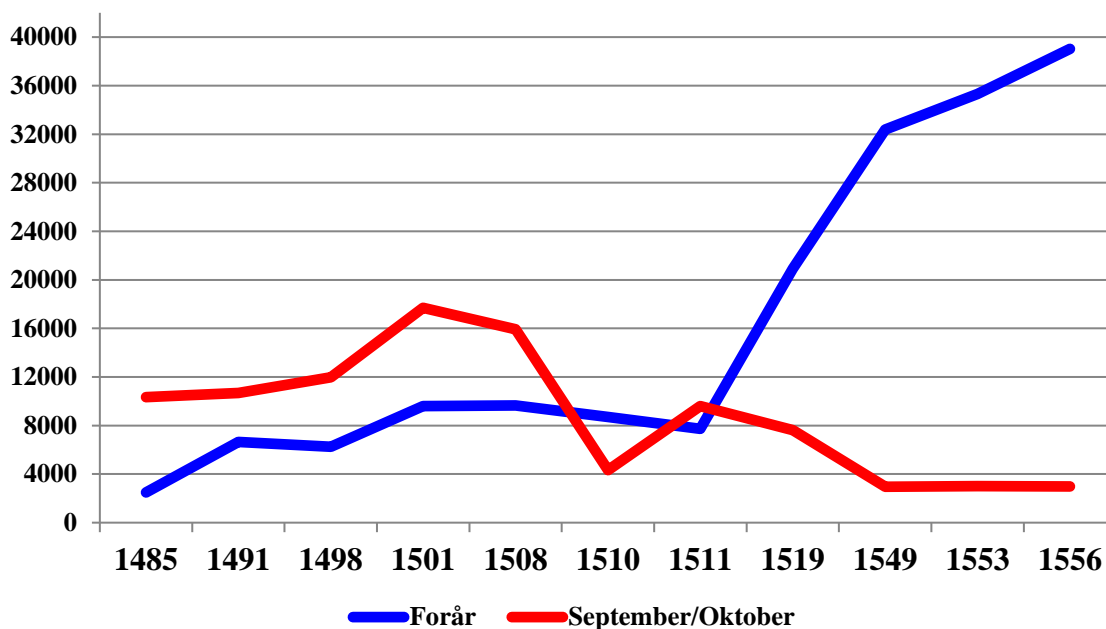
Eksport af stude

Ved forordning 1515 påbød Kristian II, at der årligt skulle afholdes to markeder i Ribe og eet i Kolding. I Ribe (25. marts (Mariæ bebudelsesdag) og den 8. september (Mariæ fødselsdag) og i Kolding den 4. oktober (St. Franciskusdag) ([Salomon Frifeld](#)).

Hos [Knud Enemark's](#) har vi oplysninger tilbage fra 1485, idet der da foreligger regnskaber over stude, der er eksporteret til Tyskland – dels af staldstude, der i marts-april måned er drevet til Tyskland og er fortoldet ved Koldinghus eller ved Riberhus. I figur 14 angives eksporten i perioden 1485-1556. Forårseksporten drejer sig selvfølgelig om stude, der er staldfodret i vinterens løb. I perioden 1485-1508 er antallet af fortoldede staldstude øget med godt 5.000 stk. I 1510-1511 ses et mindre fald, men så eksploderer eksporten af staldstude idet der for perioden 1511-1556 er sket en stigning på godt 31.000 stk. eller en stigning på knap 700 stk. pr. år. Efterårsstudene – de såkaldte græsstude er eksporteret i månederne

september og oktober. Indtil 1508 er antallet af græsstude markant større end staldstude. Fra 1511 falder antallet af græsstude markant.

Figur 14: Eksporten af stude ifølge Gottorp-regnskaberne (Poul Enemark)

Enemark har opgjort eksporten i perioder forår og efterår, hvilket er gengivet i figur 15 og 16. Her er dog kun medtaget årene 1485, 1501 og 1519.

Figur 15: Forårseksporten (Poul Enemark)

Dato, marts/april	1485	1501	1519
20-22	100		203
23-25	78		3.683
26-28	676	1.503	8.072
29-31	861	6.358	6.823
1-3	324	1.734	908
4-6	157		540
7-9	<u>190</u>	—	—
I alt	2.386	9.595	20.229

For staldstudene falder maximum lidt forskelligt – men generelt sidst i marts måned. I 1519 har vi knap 3.683 stk i perioden 23-25 marts og ved 3 ugers drivning er de startet lige omkring første marts – så man må antage at vinteren 1519 har været mild. I perioden 26-28 marts er der fortoldet 8.072 stk. eller knap 2.700 stk. pr. døgn. Som gennemsnit er Poul Enemark for 1519 kommet frem til 113 stud pr. flok – se figur 17. Anvendes dette gennemsnit så har der i Kolding og Ribe været omkring 24 flokke pr. døgn.

For efterårseksporten ses et lidt andet billede. I september måned er langt de fleste stude fortoldet i midten af september. For oktober ses et lidt andet billede, men dog således, at de fleste er fortoldet i den første halvdel af oktober.

Figur 16: Efterårseksporten

September/oktober	1485	1501	1519
1-10	112	192	174
11-20	3.302	7.221	3.247
21-30	265	747	459
1-10	3.904	5.043	2.478
11-20	1.544	3.363	785
21-31	<u>1.312</u>	<u>1.132</u>	<u>490</u>
I alt	10.327	17.698	7.633

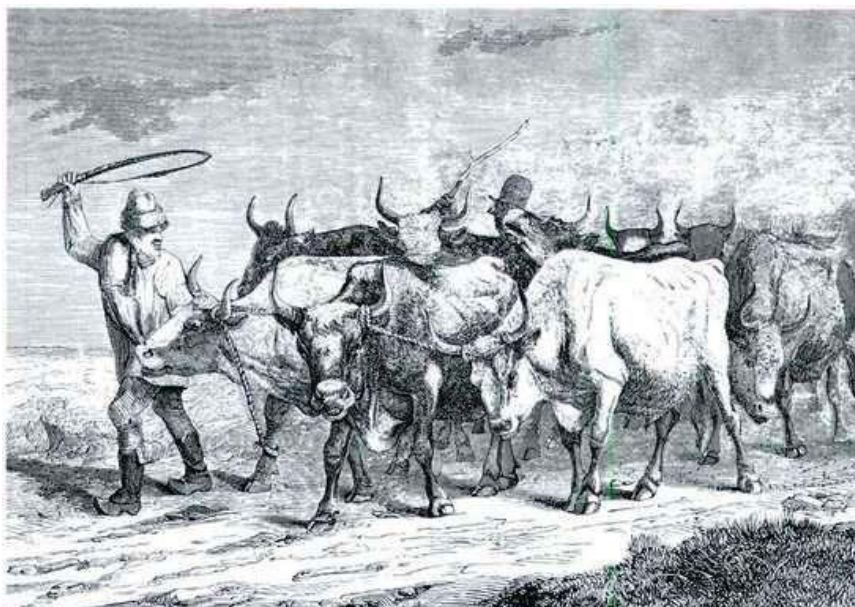
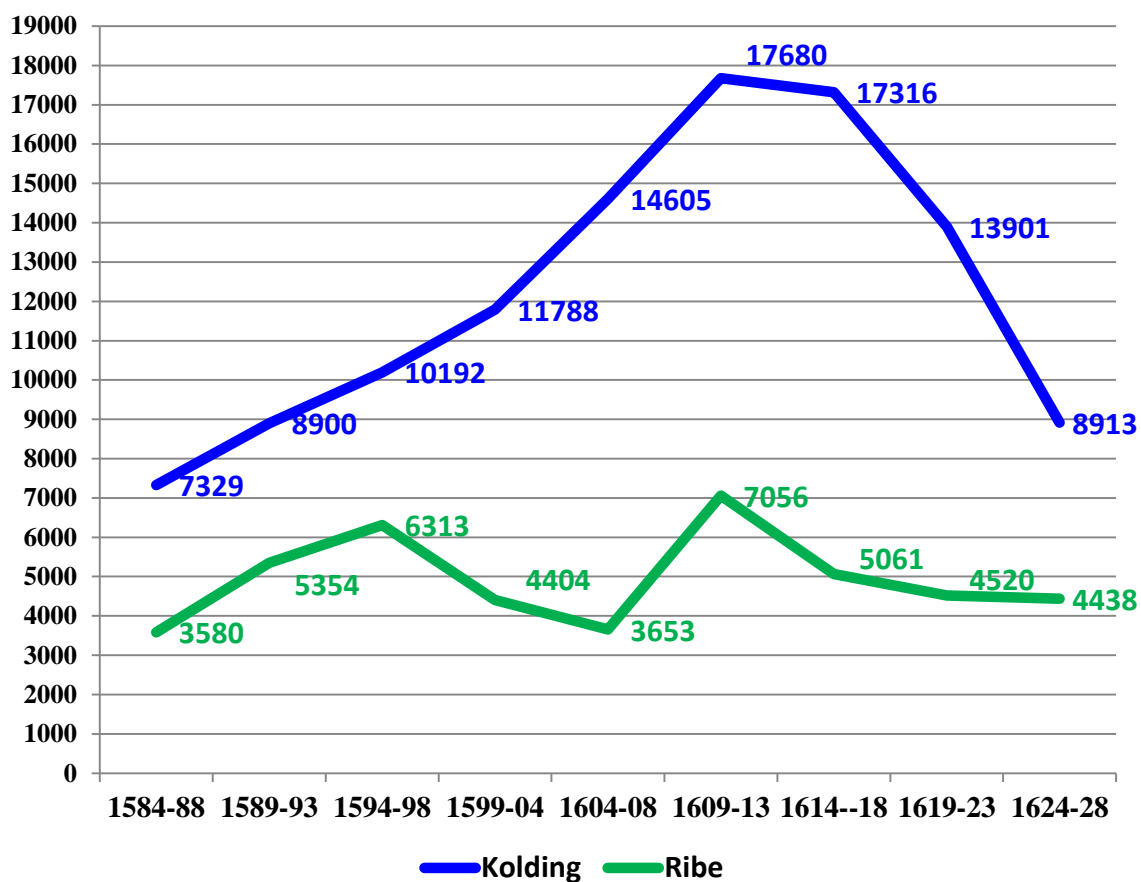
I figur 17 fremgår Poul Enemark's opgørelse om flokke, der er blevet fortoldet i 1519. Der ses en utrolig stor spredning. Holder vi os til flokke under 100 stude, så udgør de 61% af flokkene og med et gennemsnit 56 stude pr. flok. Kilderne nævner, at der en studedriver for hver 20-25 stude – dog mindst 2 personer. Ved 56 stude skulle der således være 3 studedrivere. Ved en flok på 500 stude skulle, der så have været 20-25 studedrivere

Figur 17: Flokstørrelse 1519

Flokstørrelse	Flokke	Stude, i alt	Stude pr. flok
0-50	72	1952	27
51-100	85	6843	81
101-200	69	9508	138
201-300	17	3964	233
301-400	8	2700	338
401-500	4	1773	443
501-600	2	1040	520
601-	<u>2</u>	<u>1461</u>	<u>731</u>
I alt og gns.:	259	29241	113

For årene 1584-1628 har vi oplysninger om hvor mange, der fortoldet via Kolding eller Ribe ([Richard Willerslev](#)) – se figur 18. I perioden 1584-88 er der fortoldet 10.909 stude, hvoraf de 67% er via Kolding. I perioden 1609-1613 er der fortoldet 24.736 stude, hvoraf de 71% er via Kolding. For 1624-28 er kun fortoldet 13.351 stk. og heraf 67% via Kolding

Figur 18: Antallet af stude fortoldet i Kolding og Ribe (Richard Willerslev)

Den store danske.dk

Priser på stude

Priserne på stude kan belyses for perioden 1570 og frem til 2010

Figur 19 Salomon Frifeldt med oplysninger 1570-1860/61

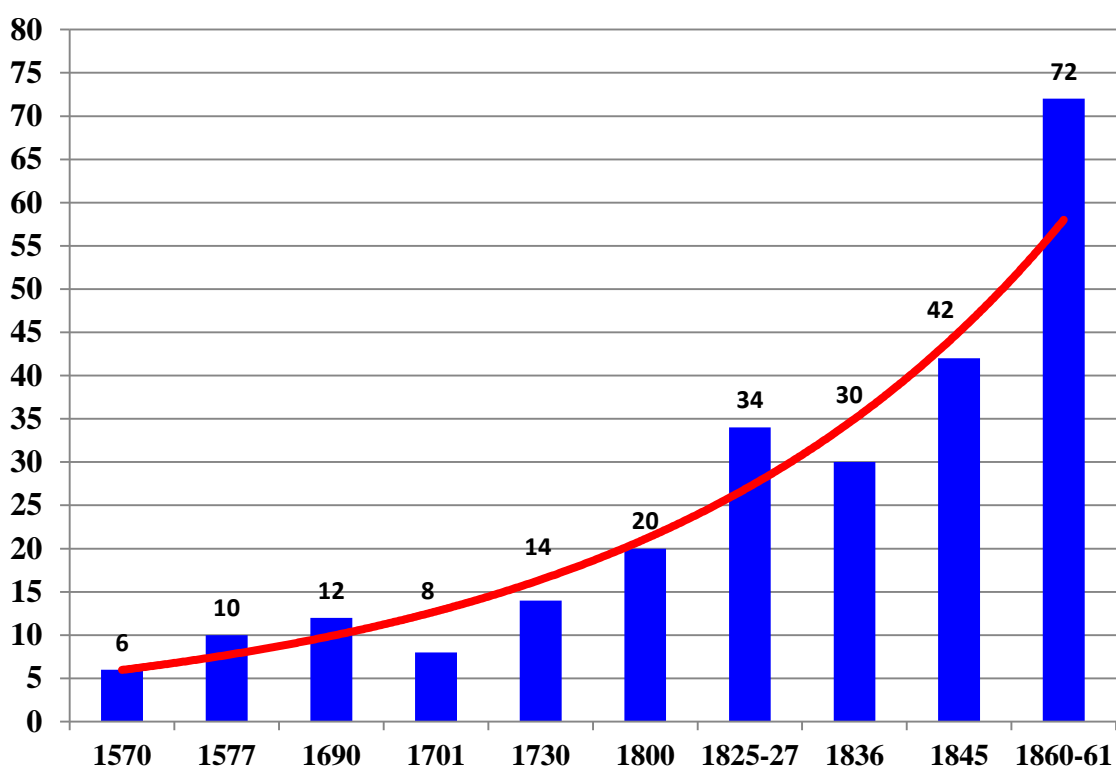
Figur 20: Albert Olesen – Stefan Rhodes regnskabsbog 1638-1649.

Figur 21: Jesper Madsen for årene 1775-1788 – Ringkøbing Amt

Figur 22: Salomon Frifeldt med oplysninger 1873-1918

Figur 23: Danmarks Statistik 1903-2010

Figur 19: Rigsdaler pr. stud

For nogle af årene drejer det sig om få oplysninger, hvoraf figuren skal tages med lidt forbehold. En analyse viser dog en meget god tendens for den generelle prisudvikling

Steffen Rhode var storkøbmand i København og handlede meget med kongen – Christian IV, der ikke altid betalte sin gæld til Rhode, hvilket betød at med tiden fik han overdraget godser/gårde – bl.a. havde Rhode i en periode Thorum Vestergaard, Lille Thorumvej 27.

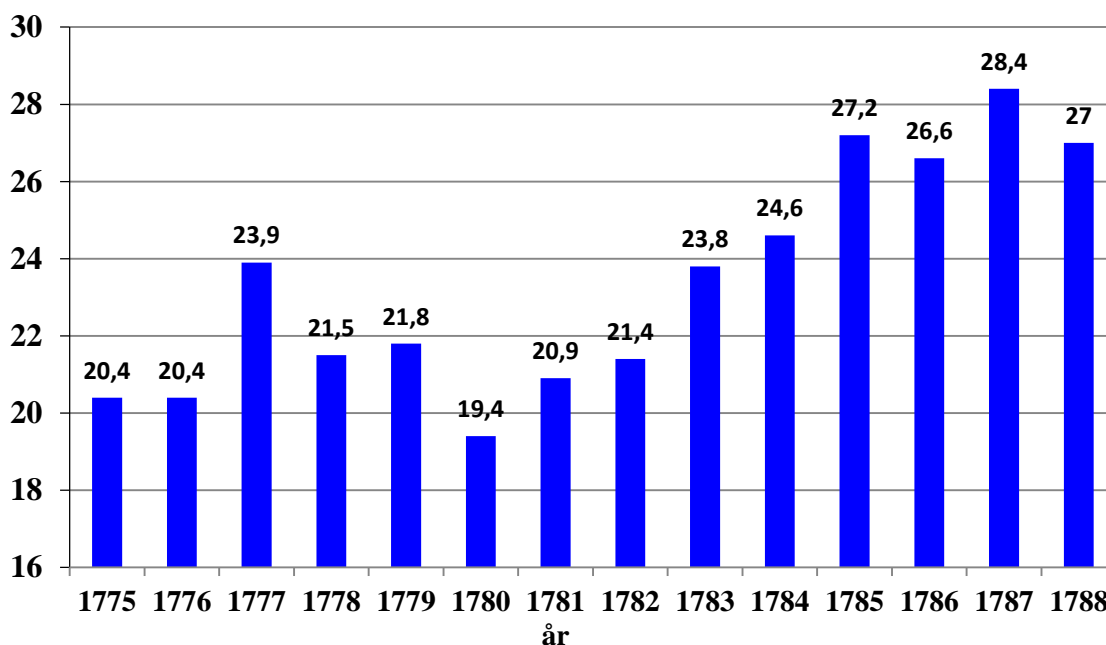
Figur 20. Steffen Rhodes købs- og salgspris (Albert Olsen)

År	Rigsdaler pr. stud				Tab i procent
	Købspris	Salgspris	Forskel		
			Uden tab	Efter tab	
1638	13.28	18.19	4.91	4.86	0.3
1639	13.26	16.61	3.35	3.23	0.7
1640	14.00	18.75	4.75	4.12	3.3
1641	13.60	16.75	3.15	3.04	0.7
1642	14.20	17.51	3.31	3.31	0.0
1643	15.04	17.30	2.26	1.67	1.3
1644 ¹⁾	14.86	23.77	8.91	8.91	0.0
1645 ²⁾					
1646	14.31	15.74	1.43	1.40	0.2
1647	14.18	15.80	1.62	1.60	0.2
1648	13.74	16.66	2.92	2.92	0.0
1649	<u>13.65</u>	<u>16.70</u>	<u>3.05</u>	<u>3.05</u>	<u>0.0</u>
Gns.:	14.01	17.61	3.60	3.46	

¹⁾ Solgt til Holland. ²⁾ Intet salg er angivet.

Albert Olesen nævner, at i nogle år har det været en direkte underskudsforretning

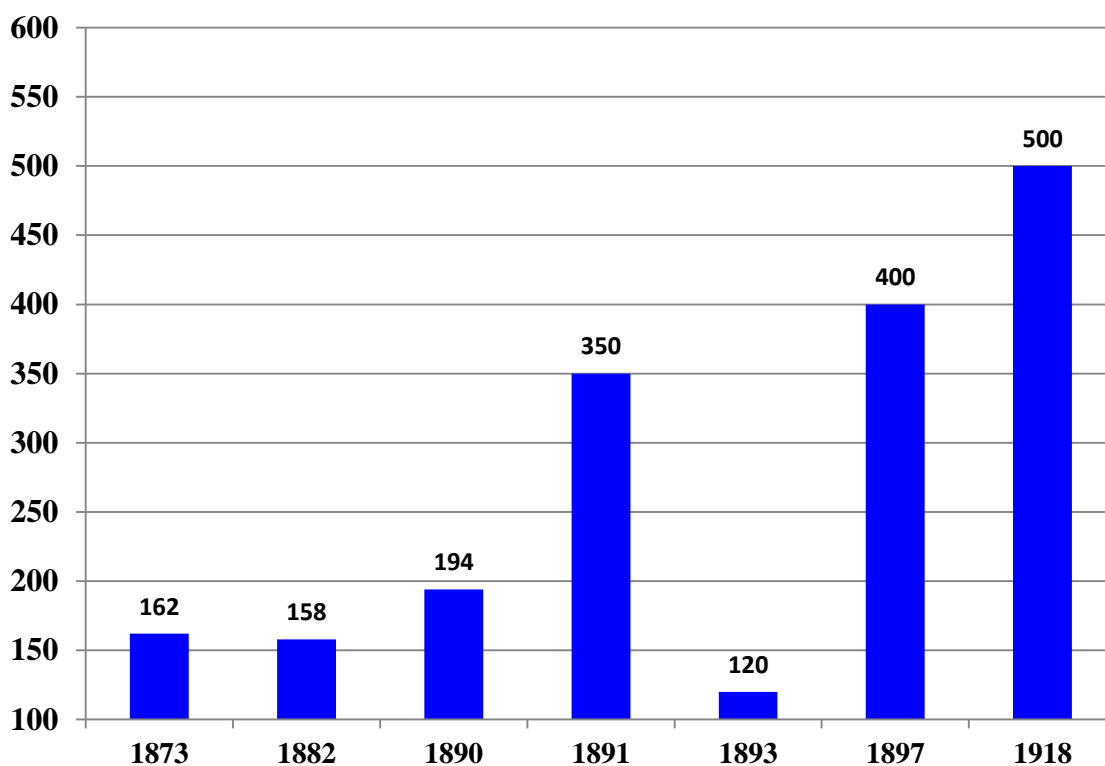
Opgørelsen i figur 21 omfatter 40 Herregårde i Ringkøbing Amt. Der er udsving i priserne.

Figur 21: Rigsdaler pr. stud i perioden 1775-1788. Ringkøbing Amt

I 1777 ses en stigning på $3\frac{1}{2}$ Rigsdaler og derefter et fald til 1780, hvorefter der med lidt udsving er en stigning frem til 1787. Vurderes på yderpunkterne 1775-1788 er der en stigning på knap 0.5 Rigsdaler pr. år.

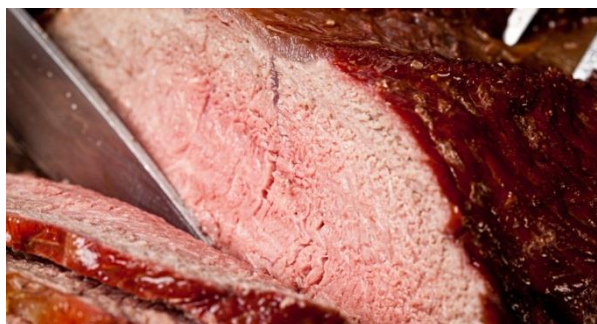
Opgørelsen i figur 22 omfatter for nogle år kun 1-2 oplysninger, så også denne figur skal tages med et vist forbehold,

Figur 22: Kroner pr. stud i perioden 1873-1918.

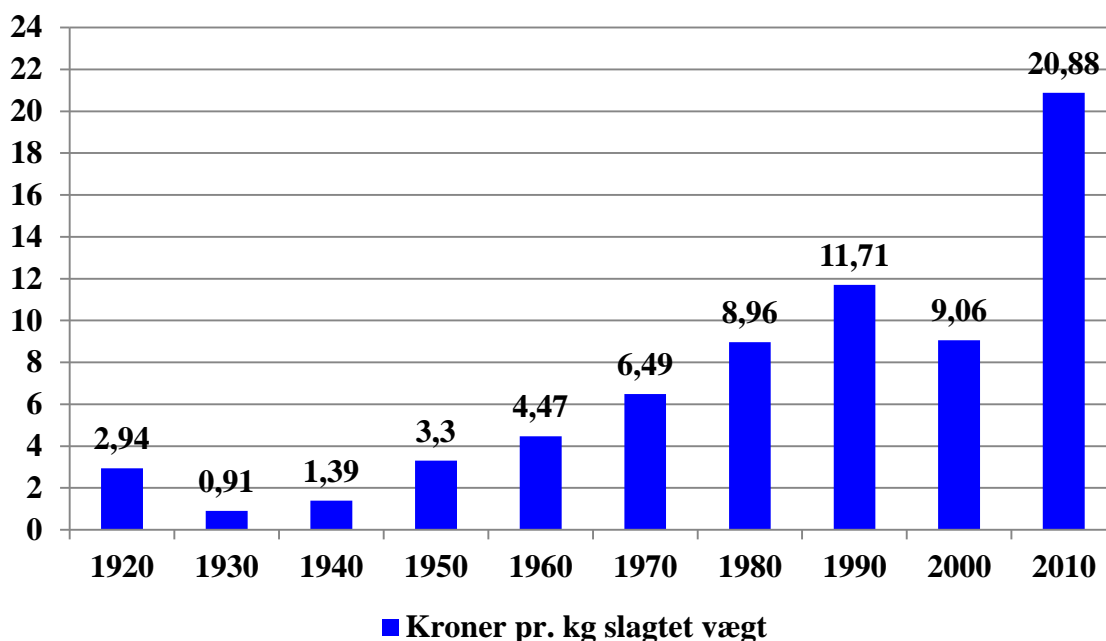

I året 1893 var der tørkeår. Handlen i 1891 omfattede salg af 59 stude fra Qvistrup ved Struer. I årene 1897-99 var priserne lavere – så handlen i 1897 er ikke typisk for priserne. Det drejede sig om 2 stude, der i gennemsnit vejede omkring 825 kg og indbragte 400 kroner eller knap 50 øre pr. kg. I september 1919 noterede Vestjysk eksportforening 2.08-2.18 kroner pr. kg for stude.

Danmarks statistik har siden før 1920 angivet noteringen for studekød – kroner pr. kg slagtet vægt. Da der ikke foreligger oplysninger for 1910 har jeg valgt 1920 som udgangspunkt.

[.norhavegaard.dk](http://norhavegaard.dk)

Figur 23: Kroner pr. kg slagtet vægt

Da 1920 afviger markant fra 1930 er forholdene undersøgt nærmere. Op til 1920 var de høje priser gældende, men så faldt de i 1921. Analysere alene på perioden 1930-2010 er prisen pr. kg slagtevægt steget med 2 kroner pr. år som gennemsnit.

Nedenstående har jeg samlet figurerne 19-23 for at få et bedre overblik over hele perioden og har valgt en tidsperiode på 50 år mellem hver gruppe, for at få et rimeligt antal oplysninger pr. grupper. Priser i rigsdaler er omregnet til kroner og der regnet i hele kroner .

Periode	Kroner pr. stud
1561-1610	16
1611-1660	32
1661-1710	34
1711-1760	29
1761-1810	46
1811-1860	87
1861-1910	230
1911-1960	641
1961-2010	3714

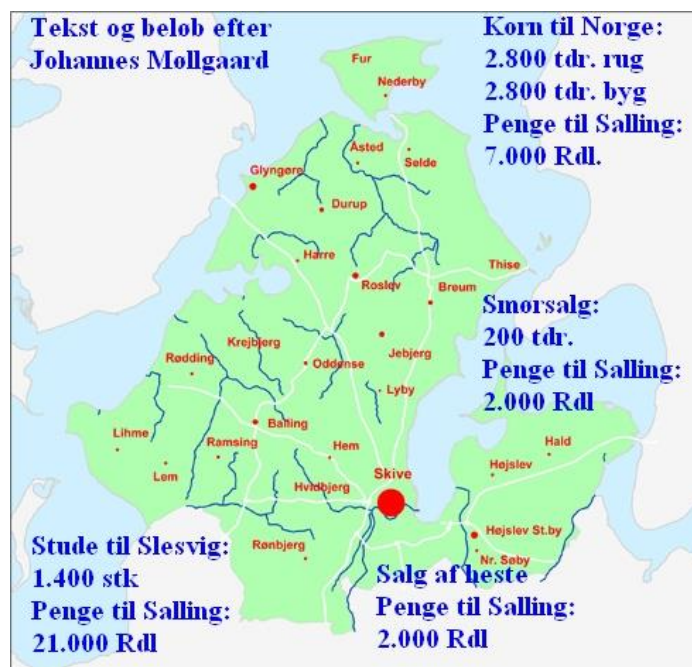
Fra 1561 og indtil 1860 ses en rimelig jævn stigning, men derefter eksploderer priserne og især 1960. Der er ikke taget hensyn til inflation.

Hvor der er indtægter, er der normalt også udgifter. Andreas Villemoes angiver følgende om stuedrift fra Holstebro til Husum ([Salomon Frifeld](#))

- * 6 kroer i Danmark for i alt 43.17 kroner gns. 7.20 (5.76-9.00)
- * 9 kroer i Tyskland for i alt 92.58 kroner gns. 10.28
- * Ikke angivet formål for 43.17 kroner
- * 2 drivere for 81.33 kroner

Den samlede udgift beløb sig til 217.08 kroner for 30 stude eller 7.23 kroner pr. stud, hvortil kommer studehandlerens udgifter.

Johannes Møllgaard har beregnet/vurderet salget af stude, heste, korn og smør fra Salling og den her til hørende indtægt. I følgende figur har jeg sat disse oplysninger ind i et Sallingkort ([skive.dk](#))

Møllgaard's beregning, viser at der årligt sælges 1.400 stude fra Salling. Dette tal har jeg beregnet efter 2 andre modeller – samt efter litteratur oplysninger.

- * Bent Schiermer Andersen har for efteråret 1782 angivet antallet af solgte stude direkte fra græs, staldstude og fødestude til 1.272 stk.
- * Mit beregnede antal stude var på 5.420 stk. Hvis alderen i gennemsnit har været 4½ år inden salget svarer det årlige salg til 1.200 stk.
- * Med knap 12.000 kreaturer i Salling har jeg beregnet, at der var omkring 3.600 malkekøer i Salling eller svarende til fødsel af 1.800 tyrekalve om året. En del af disse er døde i fødslen og andre efter. Et forsigtigt skøn vil være, at 15% er døde og dette betyder så 1.530 levende tyrekalve.

Jeg må selvfølgelig erkende, at der er en stor spredning på tallene (1200-1530 stk), men tages gennemsnit fås 1.350 stk.

Kvaliteten af stude

Etatsråd Tang, Nørre Vosborg på et møde 1849 i København (Salomon Frifeld)

Aarsagen til, at studehandelen eller salget af de jyske stude blev en så betydelig indtægtskilde for landet, er den, at den jyske stud, fornemmelig den lille kortbenede, sortbrogede, platte race, de har sit hovedhjem rundt omkring den vestlige Limfjord, bærer et stykke kød på sin fede krop, der i kraft og velsmag langt overgår de flest andre Europæiske kvægracer. Trævlerne i kødet er nemlig fine og jævnd, fedtet trænger sig ind ved hver af dem i kødmassen og lægger sig som enkelte småbeholdninger i tynde lag mellem musklerne, men ikke således, som tilfældet er med andre racer, udenpå som et lag flæsk, under hvilket et tørt og sejt stykke kød findes. Der er derfor ej besynderligt, at vore naboer flere hundrede år tilbage i tiden fik smag på det jyske studekød.

Den tyske landøkonom Thaer skriver, at det jyske kvægs kød er det møreste, saftigste og behageligste af alle slags ([H. Clausager](#)) – tidspunkt ikke angivet.

I almindelighed var det vestjyske kvæg bedre end det østjyske og navnlig fremhæves kvæg fra Limfjordsegnene – Thy, Mors, Salling og Lemvig ([H. Clausager](#)), der bl.a. også fremhæver, at kroppen var dyb og bred, fyldige lår og kærnesund. Clausager skriver også, at kvæget først er udvokset i en alder af 4-5 års alderen og kvierne kælvede først i en alder af 3-4 år.

Limfjordsegnene, hvor de fedeste stude fandtes, lå fjærnet ca. 50 mil = 350 km fra Hamborg marked og det tog omtrent 3 uger. I 1840'erne vejede man nogle af studene ved afgang fra Nørre Vosborg og igen ved ankomsten til Hamborg. Tab i vægt på en sådan tur var 80 kg, hvilket dels er et mindre vomindhold, men selvfølgelig også tab i huld, idet der er tæret på kroppen/fedtdepoterne undervejs.

Stude gårde i Salling var Jungetgaard, Grinderslevkloster, Hegnet og Spøttrup.

Stor cirkulær dyrefold i Sønder Feldborg Plantage. Foto: Esben Graugaard.

Kilde: FRAM 2005

Fodringen af stude

For Ringkøbing, Thisted og Viborg amter har [G. Begtrup](#) oplyst om kalvene og studenes fodring:

Rinkøbing:

- * Kalvene gives mælk i en måned efter fødslen
- * Derefter fodres de med hø og hakkelse
- * Fra indbinding og til jul gives studene halvtærket byg og rivelse
Rivelse er kornstrå, som ved opbinding med hånden bliver liggende tilbage, og som rives sammen i bunker ([Ordbog over det danske sprog](#))
- * Herefter 3 til 5 uger halvtærsket rug
- * Og herefter utærsket havre indtil de afsendes
- * Fra jul gives studene 1-2 portioner/givter hø om dagen.
- * Der vandes kun én gang om dagen.

I Vejrum Sogn nord for Holstebro, hvor jorden er meget god, angives at på en gård på 3½ tdr. hartkorn er der 5 køer, 3-4 stk. opdræt og 2 stude, som sælges i tredje år. Studene udgør 18-22% af den samlede kvægbestand. Der haves 4 heste. I Holstebro afholdes store kvægmarkeder, hvor prangere fra Holsteen og Sønderjylland møder op. I 1807 var prisen for gode stude 30-40 Rdl, mens der for kornfodrede staldstude kunne opnås en pris 65 Rdl.

Såfremt køerne/studene lige efter høsten får fri adgang til boghvedefoder risikerer man trommesyge.

Thisted:

- * Kalvene får mælk i 10-14 uger. De første 8 dage sødmælk og derefter afblæst mælk = skummetmælk. Har man ikke mælk nok koges mel til vælling og som gives dem lunkent.
- * Den første vinter får de hø og havrekjærve – skåren i fin hakkelse eller havrerivelse med kornet udi.
- * Den første sommer tøjres de på det bedste græs.
- * Staldstudene får de første 14 dage efter indbinding kun rughalm og derefter bygkjærve, hvoraf kun det halve korn er aftærsket og derpå undertiden noget halvtærsket rug
- * Fra Kyndelmisse (= 6. februar) havrekjærve med al kornet i og hø
- * For en vinterperiode regnes 300 kg havre og 150 kg byg, hvilket svarer til knap 500 foderenheder svarende til 2.7 foderenheder pr. dag.
- * Fødestudene = stude, der kommer på græs året efter, fodres næsten som køer – nemlig 7 ”foder” pr. dag.
- * Der gives 2-3 givter/portioner halm
- * 1-2 givter avner med hakkelse
- * 2 givter rivelse med kornet udi. Næsten al rivelse er utærsket
- * Der gives lidt ad gangen

Viborg:

- * Kalvene får sødmælk i 5-6 uger og derefter halv sød og halv sur mælk.
- * Det får de indtil de kan æde og består foderet af hø og havrekjærvehakkelse
- * Den første sommer får de det bedste græs.
- * For studene påbegyndes fodringen mellem klokken 5 og 6 om morgenen
- * De vandes kl. 9.
- * Inden da har de fået 6 givter foder, hvoraf de 2 er tærsket foder og 4 er utærsket.
- * Hvis de får hø gives kun 3 givter utærsket.
- * Efter vandingen får de 1 givter utærsket.
- * Herefter kan de tygge drøv indtil kl. 3 på de korte dage ellers til klokken 16-17.
- * Så tildeles de 3 givter tærsket foder
- * Og endelig afsluttet med utærsket foder eller hø.
- * For vinterperioden regnes med 1 læs hø, 6 traver tærsket foder og 6 traver utærsket byg og havre

Begtrup angiver også følgende: Af studen fås 10-12 læs møg til 2 skæpper land = 0.14 ha. Ofte blandes møget med jord og mergel og rækker så til 0.20 ha. For 5 stude er der møg til 0.7-1.0 ha. Ved 100 stude er der møg til 14-20 ha alt efter hvor meget jord og/eller mergel, der blandes i.

Propr. Vandborg på Frøslevgård på Mors fodrer således:

- * Ved Mikkeldag tages de ind om natten og tildeles 2-3 givter havre.
- * 14 dage efter Mikkeldag – d.v.s. 14-15. oktober bindes de permanent ind.
- * Om formiddagen gives 2 givter halm og 3 givter halm indtil de får hø efter jul, og så får de kun 2 givter havre.
Om eftermiddagen gives 3 givter halm og 1 givt byg eller havre. Hvis der er hø nok erstatter det en givt hø.
- * De vandes kun én gang og det mellem kl. 9 og 11, og herefter 1 givt havre.
- * Pr. stud gives 5 traver havre og 6 traver halm og et læs hø.

I anden forbindelse – landgilde 1770 angives et læs hø til 156 kg, hvilket vil svare til 55-60 foderenheder, eller hvis det er fordelt over hele vinteren 0.3 foderenheder pr. dag.

Fem eller seks traver havre/byg svarer til 250-300 kg. Såfremt dette er fordelt over vinteren, svarer det til 1.2-1.5 foderenheder pr. dag. Sammen med høet svarer dette til 1.5-1.8 foderenheder pr. dag.

Kapellan J.D.W. Westenholz ([Salomon Frifeld](#)) har 1771 besvaret en prisopgave med bl.a. en redegørelse for omkostninger for fæstebondens ved at have stude i 4-5 år inden, han sælger dem til Herremanden. Westenholz går meget nøje til værks, idet han medtager omkostningerne til hø, græs, foder og hyrdeløn. Han kommer frem til, at bondens omkostninger svarer til godt 26 Rdl for en 5 års stud, men bonden får kun 3-6 Rdl.

En sommers græsning på herregården og en vinter kornfodring sætter han til 11 Rdl, hvilket betyder at studen står nu i ca. 37 Rdl, og studehandleren giver 20-25 Rdl. Der hersker ikke tvivl om, at Westenholz talte fæstebondens sag, idet denne ”tabte” 20-23 Rdl. pr. stud. Herremanden fik de 20-25 Rdl. pr. stud, og han havde givet 3-6 Rdl for dem og foderomkostningerne beløb sig 11 Rdl. D.v.s. at herremanden havde tjent omkring 7 Rdl. pr. stud.

Når studene kom ud at græsse i marsken kunne de over 2 somre opnå en vægt på 500-750 kg.

Almindeligvis regnede man med 3 tdr. havre og 1½ tdr. byg til en staldstud. Hvis studene er kommet på stald den 1. november og drives til Tyskland omkring 1. marts har de været på stald i 120 dage. Med 450 kg havre og byg svarer det til 3¾ kg pr. dag eller max. 3½ foderenhed pr. dag, hvortil kommer evt. hø og halm, men der er ikke meget til tilvælst.

To forfattere [Jesper Madsen](#) og [Salomon Frifelt](#) har skrevet om studedrivningen til Tyskland i relation til tab af huld på den lange vandring

[Jesper Madsen](#) angiver for en eksakt drivning

- * Vægt ved start = 600 kg
- * Tab over 3 uger = 80 kg eller svarende til ca. 400 gram pr. dag
- * Hø – max. 8 kg pr. dag
- * Ordet hø dækker ikke det, vi i dag regner for hø, idet det ofte var fyldt med padderokker og skav græs – så mange steder havde det mindre værdi end halm.

[Salomon Frifelt](#):

- * Vægt ved ankomst til Tyskland en vægt på 350-450 kg, men han angiver ikke om det er græsstude eller staldstude. Den lave vægt er sandsynligvis for græsstude. Græsstude er et år yngre.
- * Har tabt sig 65-85 kg på turen
- * Græsstudene får ikke hø og får kun det, som de kan ”stjæle” på vejen derned
- * Staldstudene får max. 4 kg hø samt lyng m.m. ved rastestederne og undervejs.

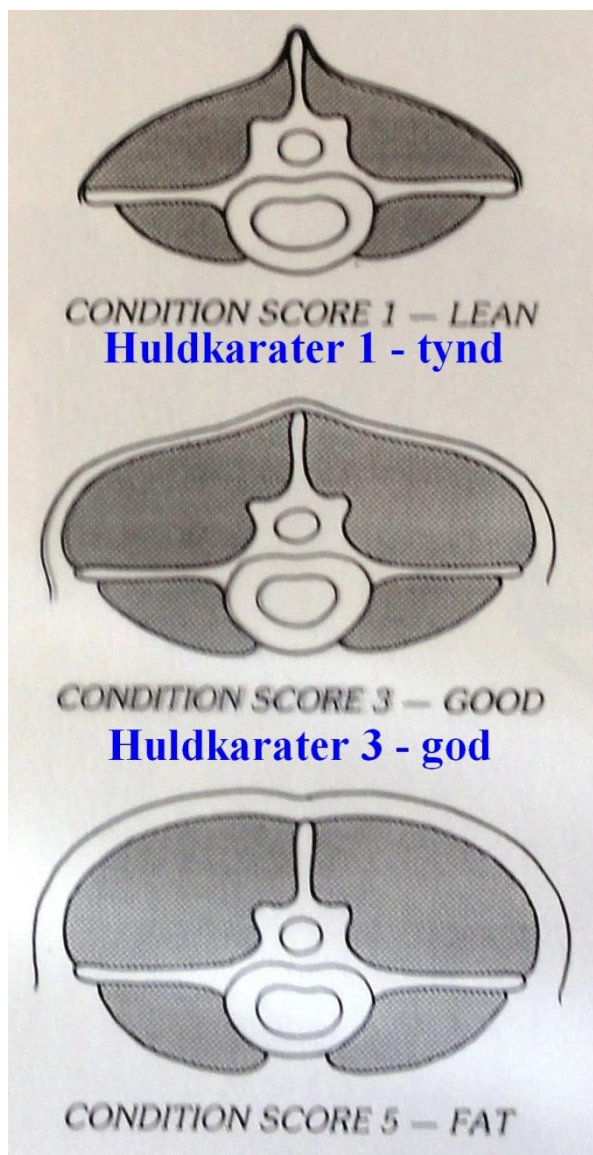
Udover foder til vedligeholdelse af legemsvægten skal der anvendes ekstra energi. Fra [Finn Strudsholm, Agro Tech](#) har jeg fået forskellige oplysninger. Disse oplysninger samt oplysningerne fra de 2 forfattere er indbygget i figur 24. Såvel vedligeholdsfoder og ekstra foder i forbindelse med vandringen varierer selvfølgelig med stigende vægt. Som gennemsnit for de 4 grupper koster vandringen 1.7-2.5 foderenheder pr. dag svarende til energien i 1.7-2.5 kg byg. Over de 3 uger mangler studene 44-97 foderenheder, hvilket de må trække på fedtdepoterne, men her skulle der være energi nok.

Figur 24: Konsekvens af 3 ugers drivning af stude under forskellige forhold

Vægt, kg ved afgang	415	535	600	600
Vægttab, kg	65	85	80	80
Vægt ved ankomst, kg	350	450	540	540
	Foderenheder pr. dag			
Vedligeholdsfoder	2.9	3.3	3.6	3.6
Ekstra til vandringen: 3 mil pr. dag	<u>1.7</u>	<u>2.2</u>	<u>2.5</u>	<u>2.5</u>
I alt pr. dag	3.6	5.5	6.1	6.1
Foder:				
4 kg dårligt hør, lyng m.m. pr. dag	1.5	1.5	1.5	
8 kg dårligt hør, lyng m.m. pr. dag	—	—	—	<u>3.0</u>
Manglende foder pr. dag	2.1	4.0	4.6	3.1
Manglende foder i 21 dage	44	84	97	65
	Huld/huld karakter			
Tab i huld over 3 uger	1.6	2.1	2.0	2.0

Internationalt forefindes en skala til vurdering af dyrenes huld. I det store hele er der ikke den store forskel om huldet skal vurderes på får, grise, heste og kvæg – men selvfølgelig er der forskel.

Nedenstående er vist en figur, der viser konturen af ryggen set bagfra af et får. Jeg tvivler meget på, at en stud i 1770 har haft et huld på 5. Sammenlign i stedet huld 3 og huld 1, hvor forskellen er 2 enheder.

Fra agebb.missouri.edu har jeg lånt nedenstående, hvor forskellen svarer til 2 huldkarakterer.

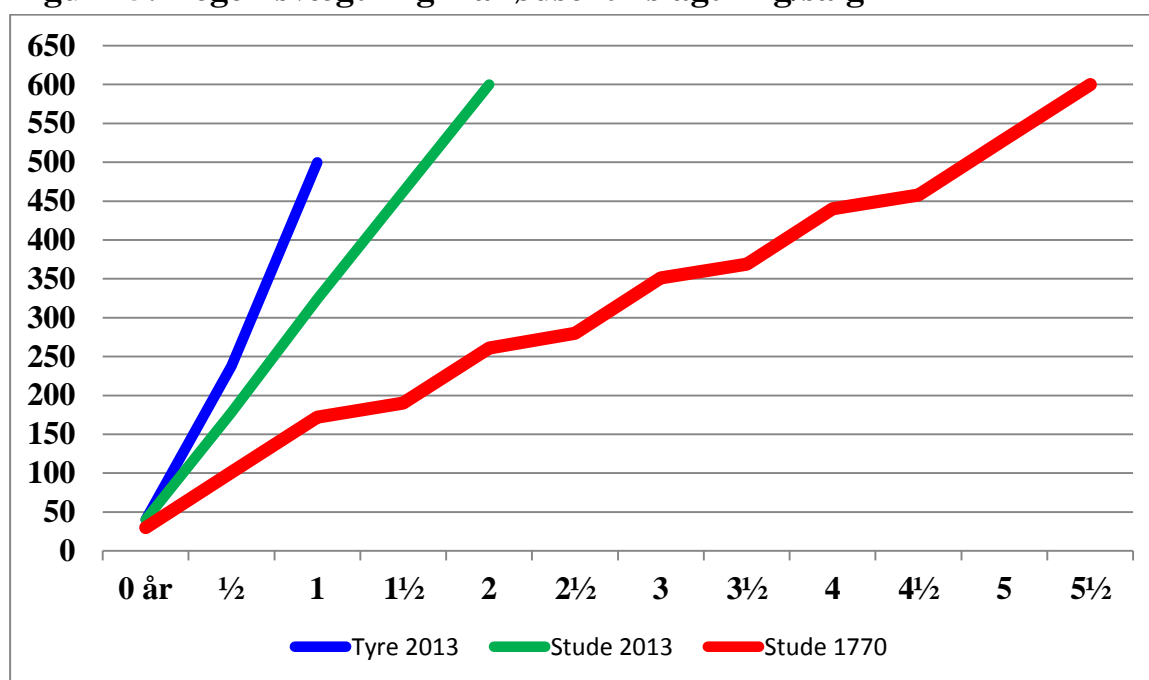

For at illustrere studeproduktionen anno 1770 har jeg valgt at sammenligne studeproduktion i 1770 med intensiv fodring af tyrekalve/fedekalve i 2013 og studeproduktionen i 2013. Som grundlag for produktionen i 2013 har jeg anvendt oplysninger fra Videncenter for Landbrug, Skejby.

I figur 24 og figur 25 er angivet den daglige tilvækst for de 3 grupper henholdsvis det daglige foderforbrug i foderenheder.

Med hensyn til studeproduktionen er der taget nogle vurderinger ud fra oplysninger om fodringen, når studene er på stald. Der er lidt forskellig opfattelse med hensyn til tilvæksten i vinterperioden, men jeg vælger her, at tilvæksten i vinterperioden er 100 gram om dagen – svarende til 18 kg i en periode på et ½ år, hvilket betyder at på græs skal studene vokse knap 390 gram om dagen for at kunne opnå afgangsvægten på 600 kg.. Tilsvarende har jeg valgt, at studene er 5½ år ved afgang til Tyskland og er på stald det sidste halve år – d.v.s. såkaldte staldstude.

Figur 25: Legemsvægt i kg fra fødsel til slagtning/salg

Tyre-/fedekalve:

De afsættes ved alder af 1 år og afgangsvægten er 500 kg, hvilket giver en daglig tilvækst på 1260 gram pr. dag. Det samlede foderforbrug kan beregnes til knap 2.100 foderenheder eller 5.75 foderenheder pr. dag i gennemsnit. Kalveblanding, korn og soyaskrå udgør 97% af foderet, mens resten er hø og halm til stabilisering af vomfunktionen.

Stude – 2013:

De afsættes ved en alder på 2 år og afgangsvægten er sat til 600 kg, hvilket giver en daglig tilvækst på knap 770 gram – svarende til 61% af vækstkapaleten af intensive fodrede tyre-/fedekalve.

Det samlede foderforbrug er beregnet til 3.840 foderenheder eller 5.25 foderenheder pr. dag som gennemsnit og hvoraf vedligeholdsfoderet udgør 47%.

I 2013 regnes med 2 former for studeproduktion – nemlig på kløvergræs eller på varigt græs. Ved produktion på kløvergræs udgør kalveblanding og korn 14% af foderet og 2½% høg og halm. Ved opfodring på varigt græs, der også kan være på naturpleje udgør kalveblanding og korn 49% af foderet og høg og halm udgør 5%.

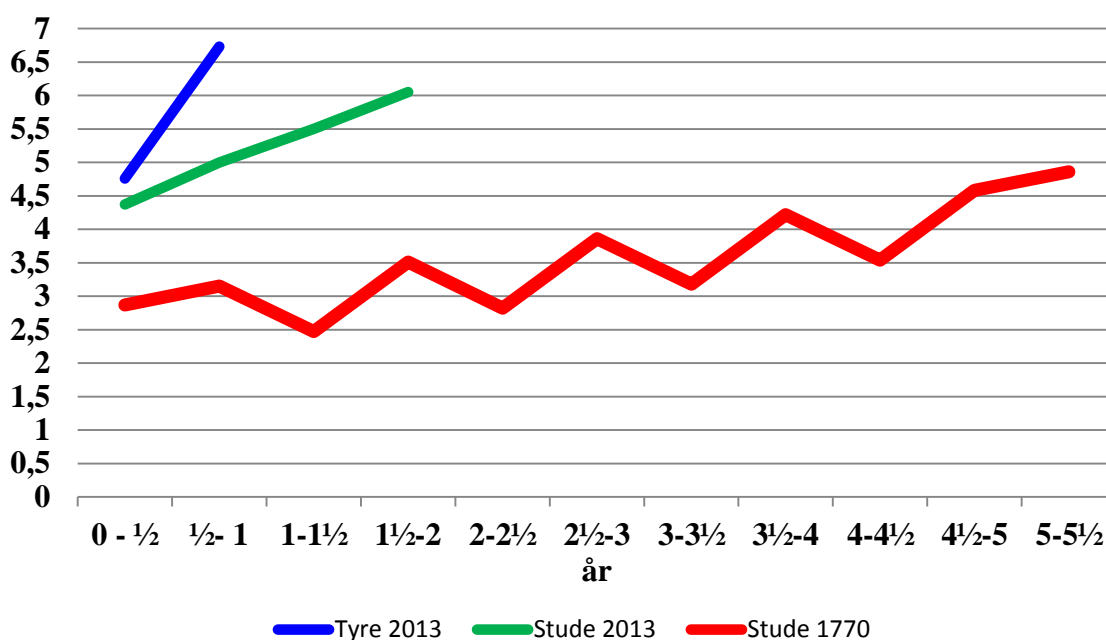
Stude 1770:

Ifølge [G. Begtrup](#) er hovedparten af kalvene født mellem mikkeldags/[Michaelis](#) = 29. september og jul. Han skriver også, at kalvene får en god start med mælk i 5-6 uger og fodres godt i den første vinter og kommer på godt græs eller det bedste græs. Som sammenligning til stude 2013 vælger jeg en afgangsvægt på 600 kg, hvilket nok er lige i overkanten. Den daglige tilvækst fra fødsel til afgang er godt 280 gram pr. dag i gennemsnit, hvilket svarer til ca. 23% af vækstkapaciteten af de intensive fodrede fedekalve. Sammenlignes med studeproduktion anno 2013 så svarer den daglige tilvækst for studene i 1770 til 37% af 2013. En sammenligning mellem 2013 og 1770 er nok ikke realistisk, idet forholdene i 1770 er meget meget forskelligt fra 2013. Det totale foderforbrug er godt 7.100 foderenheder svarende til 3.55 foderenheder pr. dag i gennemsnit og hvoraf vedligeholdsfoderet udgør 69%.

Kilderne siger, at vinterfodringen har været sparsom, og at anvendelse af rent korn i 1770 har været minimal. Derimod har foderet bestået af høg, ren halm og af utærsket eller halvtærsket korn, der er givet som hakkelse. Det at studene har den lave tilvækst betyder også, at foderets gennemgang i vommen er betydelig langsommere og dermed en bedre udnyttelse. Det at halmen er skåret i hakkelse samt at foderet er delt over 7-9 gange i dagstimerne giver givetvis også en bedre udnyttelse af halmen, idet fordøjelsesenzymmerne nemmere og hurtigere kan bearbejde halmen og dermed en bedre udnyttelse..

Jeg har foretaget nogle forudsætninger, men der kan nemt tages andre forudsætninger:

- * Alder ved afgang ved 5½ år og en daglig tilvækst på 284 gram giver 600 kg ved afgang
- * Alder ved afgang ved 5 år og en daglig tilvækst på 260 gram giver 500 kg ved afgang
- * Alder ved afgang ved 5 år og en daglig tilvækst på 300 gram giver 580 kg ved afgang

Figur 26: Foderforbrug pr. dag i foderenheder

Studeveje

Et gammelt ordsprog siger, at alle veje fører til Rom.

Der påregnes 3 udgangspunkter fra Limfjordegnene

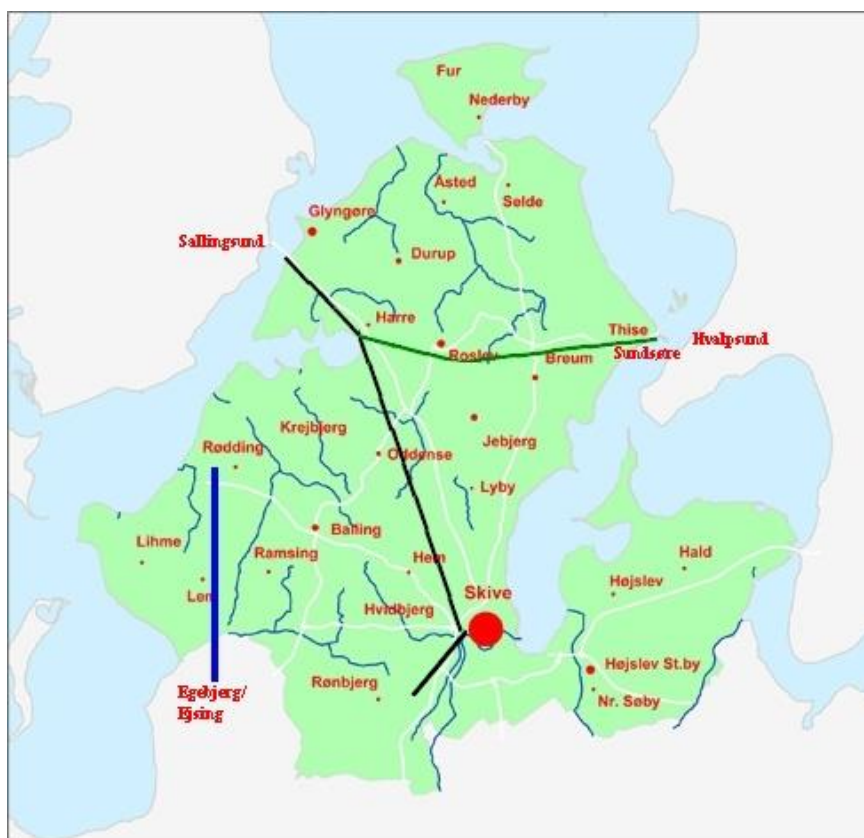
- Vestlig del opgivet af etatsråd N.B. Breinholt. 1. nat ved gården Armtrup/Amtrup, 2. nat ved gaard og kro i Agerfeld, 3. nat gården Hanning Hedegård, 4. nat. Brosbøl Kro. Inden der nås Husum nævnes yderlige 7 overnatningssteder.
- Den midterste og mest befærdede. Fra Skive eller Viborg over Hagebro, Snejbjerg og videre sydpå med 9 overnatninger.
- Den østlige del opgives af P. Ingwersen. Fra Aalborg og 4 overnatninger inden Nørre Snede og hvorefter der er 13 overnatninger inden Husum.

Fra alle 3 steder blev der også drevet til Itzehove, hvilket gav en noget længere vej. I forårstiden var regelen 3 mil om dagen, mens man om efteråret regnede med 4-5 mil om dagen.

Fra Salling er der angivet 3 muligheder. Lad os begynde ved overfarten ved Sallingsund, Plagen og Pinen, hvor studene fra Mors er kommet og stude i Salling er kommet med. Fra Pinen drives de vesten om Harre by – nærmere betegnet ved Kappeldalen – se efterfølgende kort.

Fra Kappeldalen er angivet 2 ruter. Den ene vej til Roslev og videre nord om Grinderslev Kirke og så videre til Sundsøre, hvor de så er fragtet med båd eller er svømmet over til Hvalpsund og så videre til Viborg-kanten og videre af hærvejen.

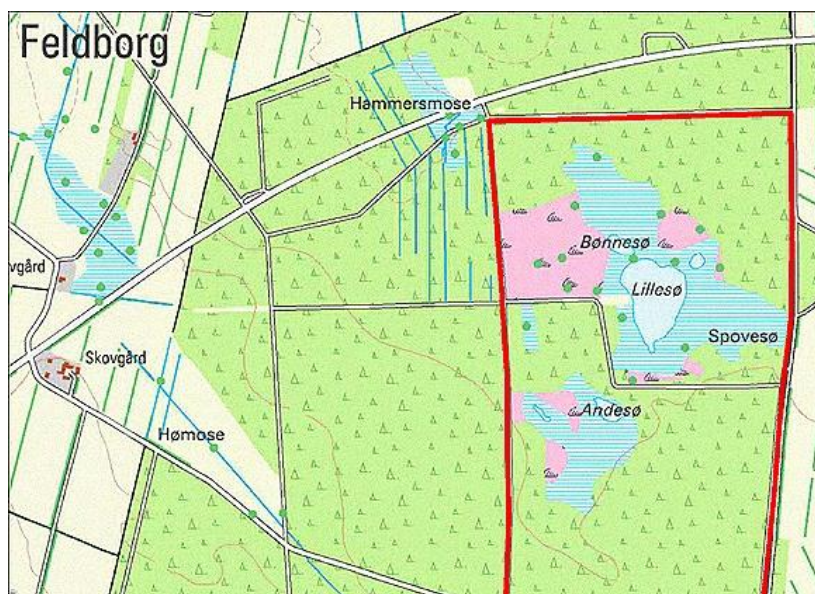

skive.dk

Den anden vej er til Skive – her tegnet med en sort og fuldoptegnet streg , der fører til en studefold på Rønbjerg Hede og herfra videre til Sønder Feldborg, hvor vi ved, der en studefold og så videre sydpå.

Foto: Jens Foged, Rønbjerg

Fra Vestsalling – d.v.s. fra Kaas, Spøttrup, Bustrup og Hostrup via Sønderlem vig og til Egebjerg ved Ejsing, hvor der findes en studefold. Kilder nævner også at nogle af studene er omkring Kærgårdsholm og så videre til Ejsing.

Foto: Ivar Kristoffersen – maj 2013

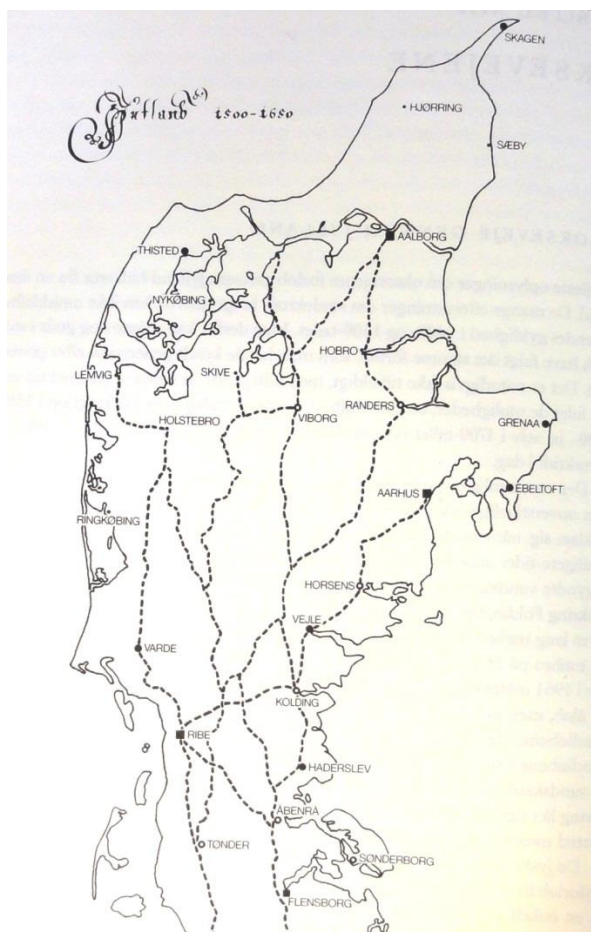
Vejen over Sønder Lem vig – set fra Ejsing/Egebjerg-siden

Foto: Arne Christensen, Vinderup

Fra Ejsing går det 2 veje – enten via Ørre/Sinding og derefter sydpå, eller via Vinderup og så til Holstebro.

Der findes flere kort, der viser vejene sydpå, men her er kun medtaget én, som. Poul Enemark har stillet til rådighed.

Efter tilladelse fra Poul Enemark

Der kan være grund til at angive nogle afstande.

Kjeldgaard, Selde – Sundsøre	11 km	
Kjeldbjerg, Selde – Rønbjerg Hede	35 km	
Pinen – Sundsøre/Hvalpsund	23 km	
Pinen – Rønbjerg hede	29 km	
Rønbjerg Hede – Sønder Feldborg	25 km	Studefold ved Lillesø, Vistorpvej
Skive – Gottorp	260 km	12-13 dage a´ ca. 20 km
Skive – Husum	267 km	12-13 dage a´ ca. 20 km
Kaas – Egebjerg ved Ejsing	18 km	Studefold ved Egebjerg, Ejsing
Egebjerg – Holstebro	19 km	
Holstebro – Agerfeldt	14 km	Her forefindes en kro
Agerfeldt – Hanning Hedegård	30 km	Her var kro
Holstebro - Husum	249 km	12 dage a´ 21 km
Kaas – Husum	286 km	14 dage

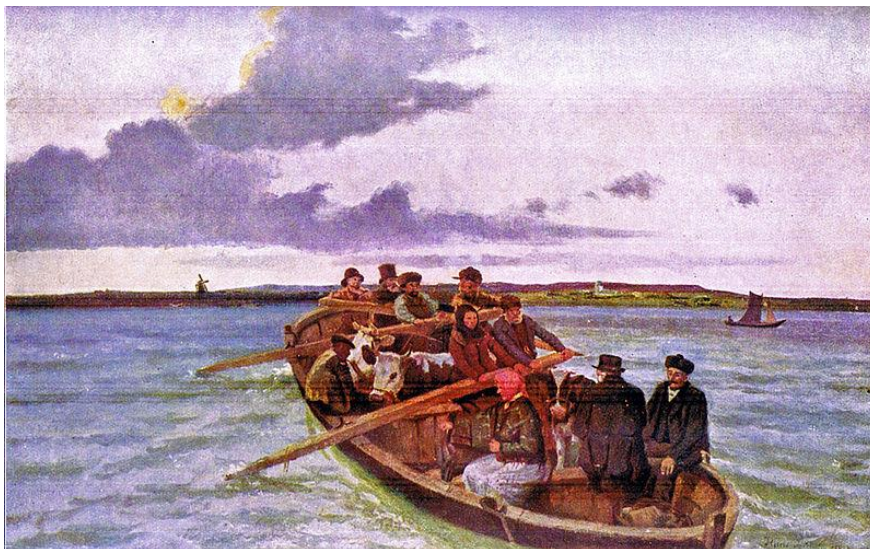

kb.dk

Hvornår er der etableret færgefart over Sundsøre-Hvalpsund er ikke undersøgt nærmere, men vi ved at den fungerede i 1792. Den 23. september var Salling bønder til marked på Himmerland. Klokkeren 5 (klokkeren 17) skulle de hjem. De var 23 personer incl. færgekarle og derudover 3.600 kg rug og 18 får der skulle med færgen. Det var mere end færgen kunne klare – 20 personer incl. færgefolkene og fårene omkom ([Jyske efterretninger](#)). Hvor stor færgen vides ikke. Men her vises 2 færger

Hvalpsund-by.dk

Færefart på Limfjorden: Fur-Branden
[Hans Schmidt \(wikipedia.com\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Hans_Schmidt)

Studehandlere

Vores viden om studehandlere fra Salling er begrænsede.

I forbindelser med udskrivning af en såkaldt krigsstyrskat i 1677 ønskede man at også at beskatte prangere (Johannes Møllgaard) , og her nævnes mulige studeprangere/studehandlere:

- * Peder Andersen, Nørrehede i Vestsalling måtte betale 7 Rdl i Krigsstyrskat 1677. Han handlede, men om han var studehandler vides dog ikke
- * Svend Mortensen slap med 1 rdl. i Krigsskat. Han havde Thorum Vestergård, Lille Thorumvej 27. Han var fæster Viborg Skole/katedralskolen og havde desuden et mindre fæste under Østergaard i Aasted. En senere ejere Niels Jensen Aagaard, Thorum Vestergård, Lille Thorumvej 27 opkøbte heste, køer og stude og drev dem til Sjælland og København ([Esben Graugaard](#))
- * Christen Kusk i Hindborg omtales som stor handler med stude og heste
- * Christen Eskesen, Eskovgård i Selde måtte betale 5 Rdl i krigsskat. Christen Eskesen var selvejer og med hartkorn xx
- * Peder Christensen Bosten i Junget, der måske udover at være kræmmer også handlede med stude.

Med sikkerhed kender vi 6 studehandlere fra Salling:

- * Peder Nissen
 Da Peder Nissen i 1784 købte Spøttrup var der 267 tdr. hartkorn og var blot takseret til 45.000 Rdl.
- * Nis Nissen, Spøttrup, der også går under navnet studekongen af Salling. I Skivebogen fra 1915 har Jeppe Aakjær udarbejdet 2 artikler – en hvor han selv har behandlet emnet og fra J.J. Rinks dagbog fra 1828 med titlen fra ”Mønsted til Spøttrup”. 1784 køber Nis Nissen´s fader Peder Nissen Spøttrup. Peder Nissen havde tjent sine penge ved studedrift og kvæghandel, men han dør allerede i 1788, hvorefter hans enke Bodil Hillerup driver

den i knap 20 år sammen med sønnen Nis Nissen, der endelig overtager den i 1803 for 61.500 Rigsdaler. Ved besøget på Spøttrup får Rink mange oplysninger om Spøttrup. Til Spøttrup hører foruden betydelige enge og megen hede mere end 500 tdr. land = ca. 275 ha. Marken drives efter en 12 marks drift.

1. Byg – stærk gødet
2. Rug – 2 gange pløjet
3. Havre – 1 gang pløjet
4. Havre – 1 gang pløjet
5. Havre – sået med kløver
- 6-12. Græsgang

Al sæd opfodres utærsket. I gennemsnit holdes der godt 200 stude, der i alder af 3-4 år købes af omegnens bønder og efter en vinters fodring sælges til markederne i Slesvig og Holsten. Undertiden fodres de dog i et år inden salget. Udover studene holdes nogle få ”husholdningskøer, 6 heste og 100 får. På godset holdtes kun 3 studepassere, 1 kusk og 2 piger, hvorimod markarbejdet m.m. blev udført ved hoveri af 40 bønder, der hver især havde ca. 4 tdr. hartkorn. Nis Nissen nævnte, at der til 1 tdr. hartkorn gik 10-20 tdr. land (5½-11 ha) – altså en stor spredning i dyrkningsværdien. Nis Nissen nævnte, at de 4 tdr. hartkorn havde en værdi af 200 Rigsdaler. Nis Nissen havde bestemt i sit testamente, at alle hans bønder skulle være selvejere.

Folketællingerne kan bekræfte eller afkræfte Rink’s oplysninger om et folkehold på 6 personer

Figur 27: Folketællinger

	1787	1801	1834	1840	1845 ²⁾
Huusjomfrue ¹⁾			1	1	1
Tjenestefolk	11			7	8
Ladefoged		1	1		1
Staldkarl			1		
Kusk		1			
Hakkelseskjærer			1		
Rygter/røgter		2	4		
Dagleier			1		
Hyrder/fårehyrde		3	1		
Tjenestepiger		2		3	3
Kokkepige			1		
Bryggerspige			1		
Stuepige			1		
Muurmester				1	
Tømmermand	—	—	—	1	—
I alt	11	9	13	13	13

¹⁾ Hans kones søster. ²⁾ Af folkene kom 5 fra forskellige steder i Thisted Amt, mens resten kom fra forskellige sogne i Salling, men ingen fra Rødding sogn.

Rink's oplysninger holder ikke rigtig stik, idet folketællingerne 1834, 1840 og 1845 viser 12 personer i selve folkeholdet

Vi ved, at han blev hovedrig på handelen med stude. I 1845 opretter Nis Nissen testamente, hvor hans formue bliver delt i 50 lodder. Ved boopgørelsen viser der sig, at være et beløb på 329.150 rigsdaler eller 6.583 Rigsdaler pr. lod, hvoraf enken og forskellige pårørende fik 30 lodder eller 197.490 rigsdaler. Ved pengeombytningen i 1873 blev en rigsdaler betalt med 2 kroner. Fem jydsk latinskoler fik hver 2 lodder og tilbage var 10 lodder til forskellige formål.

Ved testamente af 19. april 1845 oprettede Nis Nissen et legat bærende navnet "Godsejer Nis Nissens legat til hesteavlens fremme i Salling". Der var hermed sat et varigt minde for Nis Nissen til gavn for hesteavlens i Salling. Legatets kapital var på 12.637 rigsdaler (rede sølv).

I sin ordlyd lyder legatet således:

"Da Hesteavlens i Salling er gaaet tilbage i de senere Aar af Mangel paa gode Hingste og Hopper, og jeg anser det for yderst vigtig for deres Opkomst, at noget derfor gjøres, saa fastsættes", at der af Formue anvendes 2 lodder eller 13152 Rdl 64 Sk., hvis renter bruges til 4 Præmier Aarlig. Præmiernes Størrelse bliver fra 200 Rdl til 40 Rdl for fortrinlige Tillægsdyr.

Peder Nissen og Nis Nissen havde Spøttrup i 1784-1848 eller i 64 år. Anvendes Rink's tal på 200 staldstude vil det svare til 12-13.000 stude i alt.

Ved samtalen med Rink nævnte Nis Nissen, at han ville forlange 100.000 Rigsdaler for Spøttrup. I 1803 gav han 61.500 Rigsdaler for Godset, mens den var vurderet til 45.000 Rdl ved Peder Nissens køb.

Hvilken værdi ville de 329.150 rigsdaler have i 2012-13 er et stort spørgsmål. Danmarks statistik har en prisberegner, der beløb fra år 1900 kan omregnes til 2012-værdi. Fra 1845 og frem til år 1900 er der ikke fundet oplysninger om inflationen. Der er fundet diverse andre oplysninger.

- I perioden 1865-1900 har der ikke været prisstigninger på stude.
- The Federal Reserve Bank, USA angiver, at der på forbrugerindeks ikke er sket ændringer i perioden 1845-1900. Tilsvarende oplysninger fremgår også fra Australien.
- I 1845 på prisen på en stud 38-45 Rdl. Gennemsnittet sættes til 41.50 Rigsdaler eller 83 kroner.
- I 2013 kan en stud med en slagtevægt på 302 kg koste 6.925 kroner
([Klassificeringsudvalget for kvæg og får/lam og Danish Crown](#))

Herefter kan opstilles følgende til belysning af udviklingen.

- Ved ingen inflation vil de 329.150 Rigsdaler i 2012 svare til 44.6 mill. kroner

- Hvis der har været en inflation på 0.5% vil de 329.150 Rigsdaler i 1900 svare til knap 830.000 kroner, der i 2012-værdi vil svare til 56.1 mill. kroner
- Hvis inflationen har været på 1% vil de 329.150 Rigsdaler i 2012 svare til 67.7 mill. kroner.

Udviklingen kan også belyses ved antallet af stude.

- De 329.150 Rigsdaler svarer i 1845 til værdien af 7.930 stude.
- I 2013 ville de 7.930 stude have en værdi på 54.9 mill. kroner.

Jeg må konstatere, at mine beregninger viser et stort udsving. De 329.150 Rigsdaler vil i 2012-13 svare til et sted imellem knap 45 mill. kroner og knap 68 mill. kroner. Tages gennemsnittet af mine 4 vurderinger kommer jeg frem til knap 56 mill. kroner eller godt 1.1 mill kroner pr. lod.

Nis Nissen's gravsten på Rødding Kirkegård

- * Niels Jensen Aagaard, der stammer fra Lille Thorum og i 1791 etablerede han Ågårdsholm ved køb af 2-3 mindre fæstegårde på omkring 16-17 tdr. hartkorn. Han ejede også Thorum Vestergård, Lille Thorumvej 27 fra omkring 1780, halvdelen af Hegelund og en mindre ejendom i Daubjerg. Han solgte Ågårdsholm og forpagtede først herredgården Lovns og som han senere købte.

[Asbjørn Romvig Thomsen](#) har fundet oplysningerne i figur 28 om heste, kvæg og stude, der blev drevet til Sjælland – København eller Herredgårde. Niels Jensen Aagaard opkøbte selv eller havde dyrene i kommission/fuldmægtig

Figur 28. Dyr til Sjælland – Niels Jensen Aagaard

År	Heste	Kvæg		Stude	
		Opkøb	Kommission	Opkøb	Kommission
1779		79			
1780		127		166	
1781	X		151	169	95
1782	X		103	169	30
1783	X		106		162
1784	—	46	60	?	—
Sum		252	420	335	287

Antallet af heste er ikke angivet. I 1779 er der kun en tur til Sjælland. For årene 1780-1784 har der været 21 ture til Sjælland eller i gennemsnit 4 ture pr. år – dog har der 1782 været ekstra travlt, idet der da var 7 ture til Sjælland. I alt er der drevet 1294 stk. kvæg og stude til Sjælland eller i gennemsnit 216 stk. pr. år, hvortil kommer heste. Pr. drivning har der i gennemsnit været 62 stk kvæg og/eller stude.

Da Niels Jensen Aagaard har købt direkte fra bonden eller herremanden har der ikke været udgifter til foder. ”Fortjenesten” på 30 Rigsdaler kan derfor ikke anvendes direkte. Men lad os antage, at han har haft en fortjeneste på 15 rigsdaler pr. dyr – uanset stude eller kvæg og ligeledes uanset opkøb eller kommission vil fortjenesten være omkring 19.000 Rigsdaler

I år 1800 solgte han Ågårdsholm for 8.110 Rdl og i 1801 solgte han Hegelund for 1.800 Rdl. I 1802 købte han hovedgården Hessel for 10.500 Rdl ([Asbjørn Romvig Thomsen](#)).

I 1804 døde hans hustru Kirsten Poulsdatter. Boopgørelsen viste et overskud på 10.000 Rdl. Blandt aktiverne var

*	8 heste	218 Rdl	eller a` 27 Rdl
*	10 køer	150 Rdl	eller a´ 15 Rdl
*	54 stude	1050 Rdl	eller a´ 19½ Rdl

- * Christen Jacobsen, Hegnet menes også at have handlet med kreaturer. Han var oprindelig fæstebonde under Hegnet på en gård i Hestbæk på godt 6½ tdr. hartkorn, men ved udskiftningen fik han yderligere 3 tdr. hartkorn. Hans første hustru Maren Jensdatter dør i 1790 og ejendommen i Hestbæk blev takseret til 530 Rdl, derudover ejede han Rybjerg kirkesogns korntiende, der blev vurderet 5.300 Rdl. Desuden var han forpagter af Hegnet, hvor han havde 73 stude stående samt 42 stk. får. Derudover skyldte proprietær Müller på Hegnet ham 8.000 Rdl. I 1792 overtager han Hegnet med knap 4½ tdr. hartkorn. Ifølge udskiftningskortet var der 139 ha til Hegnet eller 3.3 ha pr. tdr. hartkorn eller med andre godt jord ([Chr. N. Krogh](#)).

- * Christian Sahl, Brøndum stammede fra Sahl I Ringkøbing Amt. Ved folketællingen 1845 nævnes han som gårdmand og Qvægavler. Han var gift med Mette Jensdatter. De havde 4 børn hjemme, 4 tjenestefolk og en skrædder. Ved folketællingen 1850 er Mette og Christian nævnt som aftægtsfolk. Går vi tilbage til folketællingen 1834 har de 4 børn hjemme, 5 tjenestefolk og en skrædderpige. I 1840 er Christian Fattigforstander og de har 5 børn hjemme, 3 tjenestefolk, en almisselem boende og en skrædder. Christian Sahl handlede på Mors og i det sydlige Salling ([Esben Graugaard](#)) og således var han på Mors i 1821, hvor han på godset Ullerup lovede at afsætte godsejerens stude i Holsten til 97 rigsdaler courant parret. Godsejeren skulle aflevere dem ved Sallingsund den 18. april, hvor Sahl's driver overtager dem og selv skulle godsejeren stille med en studedriver. Det lykkedes ikke at få 97 Rigsdaler pr. par, men kun 76 Rigsdaler. I alt drejede det sig 28 stude. I 1846 var Sahl også på Ullerup, hvor han sammen med svigersønnen Esper Boel købte 38 stude.

Efterfølgende er angivet Christian Sahl's familieforhold og herunder efterkommere.

- 30.12.1810: Jens Christensen Lønborg dør 30 år gammel. Gift med Marianne Lyders
 08.07.1811: Lisbeth Kirstine Jensdatter bliver døbt – altså efter faderens død
 24.07.1811: Marianne Lyders gifter sig med Christian Christensen fra Sahl
 22.05.1812: Marianne Lyders bliver begravet i en alder af 20 år
 06.11.1812: Christian Dahl af Brøndum viet til Mette Jensdatter – datter af Jens Erichsen, Krejbjerg
 25.07.1813: Marianne Sahl bliver født og med bl.a. Sr. Holst på Kjærgårdsholm som fadder
 29.09.1818: Jens Christensen Sahl bliver født
 Han bliver hestehandler i Skive og kaldes ”Æ stuer Lønborg”
 21.10.1828: Lisbeth Kirstine Jensdatter Lønborg bliver gift med Esper Espersen Boel, Lyby
 29.11.1829: Jens Espersen/Jespersen bliver født. Han får navnet Jens Espersen Boel. Han bliver kreatur- og hestehandler i Brøndum og bliver kaldt ”Æ bette Lønborg”
 Jens Espersen Boel's datter Vibekke Jensdatter bliver gift med Laust Nielsen Ladefoged (1858-1935) – kreaturkommissionær og grosserer i London.
 06.03.1830: Lisbeth Kirstine Jensdatter dør
 03.11.1831: Esper Espersen Boel gifter sig med Marianne Christiansdatter Sahl
 De får bl.a. Sønnen Jeppe Boel, Gårdejer i Lyby. Han får sønnen Marius Boel, der bliver mejerist og opfinder ”Danablue”. Marius Boel får sønnen Esper Boel, der etablerer ”Boel Foods” – 1986 overtaget af MD Foods
- * Jens Jensen Tang, Bajlumgård, der i 1837 købte Bajlumgård. Han virkede som studehandler i nogle år inden han købte Bajlumgård (Nordisk slægtsforskning). Han første hustru Else Larsdatter/Laursdatter døde i 1848 og i skiftet angives, at gården havde et hartkorn på 11.5 tdr efter 1844-matriklen. I 1848 blev gården takseret til 7.000 Rdl

hvortil kom besætning, indbo, maskiner, redskaber m.m. blev sat til 1.300 Rdl og derudover var et tilgodehavende på 200 Rdl. Den samlede gæld beløb sig til 1.365 Rdl. Efter en arveafgift på ½% på godt 17 Rdl, var der 7.118 Rigsdaler til deling mellem Jens Jensen Tang og 3 sønner og 1 datter. I første omgang fik Jens Jensen Tang i alt 4343 rigsdaler, sønnerne hver 793 Rdl og datteren 396 Rdl. Jens Jensen Tang ændrede dog børnenes arv til 850 Rdl til sønnerne, mens datteren fik 750 Rdl.

- * Jonas Kasimir Ingwersen købte 1841 Hegnet, der 1883 solgte ejendommen til sønnen Johannes Peder Ingwersen. Sammen med broderen Peder Ingwersen drev Jonas eksport af levende kvæg til hertugdømmerne, idet Jonas købte ind og Peder solgte. Jonas Kasimir Ingwersen var gift med Ane Margrethe Breinholt - datter af godsejer Christen Breinholt og Mette Kirstine Strandbygaard. Christen Breinholt var studehandler

Jonas Kasimir Ingwersen og Ane Margrethe Breinholt
1813-1887 og 1825-1882

[Vejle amts årbøger 1919/myheritage.dk](http://Vejle.ams.1919/myheritage.dk)

Jonas Kasimir Ingwersen købte Hegnet i 1838 for 26.000 Rigsdaler og salgsprisen til sønnen var på 134.000 kroner og som i 1909 solgte den for 200.000 kroner ([Chr. N. Krogh](#)). Der er i 2013 godt 149 ha til Hegnet og med en jordpris på 150.000-200.000 kroner pr. ha er selve jordværdien 22-30 mill., hvortil kommer bygninger og besætning. Den offentlige vurdering 2012 – ejendomsværdien er på 29½ million kroner.

Ifølge folketællingerne har vi også oplysninger om andre.

1787:

- * Niels Jensen i Lille Thorum – heste og Qvæg handsle – se ovenfor

1801:

- * Anders Pedersen, Hinnerup, hestehandler, der var søn af Peder Laursen, Tinggård, Fur Landevej 69, Hinnerup.
- * Christen Espersen, Hvidbjerg, heste og køer
- * Christen Pedersen Primdahl, Krejbjerg, huusmand og hestehandler
- * Hans Roestedt, opholdende på Eskjær, Handler med kreatur.

Stuedrivere

Jeg er stødt på følgende stuedrivere fra Salling:

* Søren Espersen ([Johannes Møllgaard](#))

Han er født 1658. Ifølge Skives mandtal fra 1690 omtales han som stuedriver. Han ejer et lille to-faghus i Nørregade. I 1705 omtales han som en øxendriver på Holland. I året 1710 er han ikke hjemme, men året efter hedder det ”Har været øxendriver på Holland, men nu er dagdriver. I over 20 år drev Søren stude fra Salling til Holland og måtte stoppe i en alder af 48 år på grund af skrøbelighed.

* Jesper Thorum

Salomon Frifeld angiver ham som født 1812 i Dølby sogn og dør samme sted 1888. Det har været svært at finde ham, da han ikke er født i Dølby og heller ikke i Thorum, som efternavnet antyder. Han er heller ikke død i 1888, men først i 1897. Via slægtogdata.dk har jeg efterlyst ham og fået hjælp af Egon Sørensen. Han er født i Højslev 1812 og i 1843 bliver han gift med Maren Christensdatter fra Dølby. Hendes far er Christen Jensen, der flere gange er nævnt med betegnelsen Christen Jensen Lille Thorum, bl.a. ved begravelsen, hvor der står, at han er født i Lille Thorum. Han er født 1782 i Lille Thorum på Enghavegård – Lille Thorumvej 15. Kirkebøger og folketællinger fortæller intet om, at Jesper Thorum skulle være stuedriver. Ved folketællingen 1834 er han på Skivehus, der har et større studehold. Han må have ”arvet” navnet efter sin svigerfader. Jeg kan ikke afgøre om han været stuedriver før giftemålet, hvor han er 31 år. Men han må have været stuedriver efter 1943, når han benævnes med efternavnet Thorum.

* Jens Væver

Han er født 1822 i Krejbjerg. Man mener ([Skive.dk](#)), at han har været stuedriver fra omkring 1837 og 10 år frem. Jens Væver er opfinder af snurrevoddet, som han i 1912 får tildelt Dannebrogordenen for. Han dør i 1914 og bliver begravet på Krejbjerg Kirkegård.

Foto: Ivar Kristoffersen, maj 2013

Sallingstuden

I 2007 forsøger man at genoplive Sallingstuden med et økologisk koncept bag sig. Her i 2013 er der mellem 300 og 400 økologiske stude i Salling ([Jens Christensen](#)). Af disse afgræsser 30-35 stk. omkring Spøttrup.

Foto: Ivar Kristoffersen – maj 2013

Spøttrup Borg og den genetablerede sø. I Borgtårnet ses året 1762

Den danske studeproduktion anno 2013 må betragtes som en nicheproduktion. I tidsrummet 2007-2012 er der årligt som gennemsnit produceret ca. 7.600 stk, mens den samlede produktion af tyrekalve, ungtyre og stude i alt udgør godt 235.000 stk, hvilket svarer til, at studene udgør 3.2%.

I samme periode har slagtevægten som gns. været 302 kg. Noteringen for stude uge 22 i 2013 (27. maj-2. juni) været 22.93 kr pr. kg slagtet vægt, hvilket vil svare til, at en stud som gennemsnit kan hjembringe 6.925 kroner, mens prisen i 1848 ville have været omkring 85 kroner.

Litteratur:

Bjerke, Kjeld (1960): Landbrugets prisudvikling 1860-1957. Den vest- og sønderjydske kreditforening – hundrede år 1860-1960.

Enemark, Poul (2003): Dansk Oksehandel 1450-1550, Bind 1

Enemark, Poul (2003): Dansk Oksehandel 1450-1550, Bind II

Frifeldt, Salomon J. (1959): Ad jydsk veje sønderud

Graugaard, Esben (2006): Nordvestjyske bønder som kreaturhandlere i Nordsørummet.

Jonge, Nicolay (1777): Kongerigets chorografiske Beskrivelse.

Klastrup, Kristen (1931): Kvægpesten i Salling 1747-1749 – Skivebogen 1931

Madsen, Jesper (1958): Studehandelens historie

Møllgaard, Johannes (1997:2) Bønder og handel i Salling 1680-1780 – Bol og by.

Møllgaard, Johannes (2007): Anmeldelse af Esben Graugaard – Folk og kultur

Nielsen, Laust (1916): Skive Folkeblad – studehandlen i gamle dage

Nordisk slægtsforskning(1971): Slægten Tang i Bajlumgaard

Schiermer Andersen, Bent (1965): Jyske samlinger, Staldgård eller hollænderi.

Thomsen, Asbjørn Romvig (2011) Lykkens Smedje?

Thøgersen, Knud: (1926): Stedefedning paa Sallings Gaarde for 50 år siden

Thøgersen, Knud (1941): Træk af et langt livs oplevelser 1851-1931

Willerslev, Rich. (1952-54): Dansk studehandel 1560-1660 – Jydske samlinger